

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

KÜRESEL SU YÖNETİMİ VE SUYUN TİCARİLEŞTİRİLMESİ

Selime Güzelsarı*, Feyza Nazan Tuluay**

Özet

Dünyada ve Türkiye’de özellikle son yirmi yılda hem kentsel hem kırsal su hizmetleri alanında su yönetimine özel sektör katılımı ve suyun ticarileşmesi gündeme gelmiştir. Bu süreç özellikle “su kıtlığı” ve “susuzluk” tehdidiyle neo-liberal ideolojiye dayalı olarak ilerlemektedir. Özel sektörü su yönetiminin işleyişine ortak yapmaya çalışan çeşitli politika ve reform önerilerinin temelinde, su krizinin ancak suyun piyasa kuralları çerçevesinde yönetilmesi halinde halledileceği öne sürülmektedir. Bu iddia doğrultusunda, son yıllarda suyun metalaştırılması ve piyasalaştırılmasına yönelik neoliberal politikalara küresel düzeyde işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bunun için, küresel düzeyde çokuluslu su şirketlerinin desteğiyle çeşitli girişimler ve platformlar oluşturulmaktadır.

Bu çalışmada küresel su yönetimi ve su politikalarının yanı sıra küresel düzeyde suyun özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi sürecinde ön plana çıkan uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi) incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Su, küresel su yönetimi, uluslararası örgütler, özelleştirme, metalaşma.

Abstract

Private sector participation in water management both in urban and rural water services and commercialization of water has been an agenda especially in the last two decades throughout the world and in Turkey as well. This process proceeds with the threats of “water shortage” and “waterlessness” which are based on neo-liberal ideology. It is suggested that water crisis would be solved only in case of water is managed in the market principle context, on the basis of several policies and reform proposals which seek to make private sector to participate in water management. In line with this argument, it has been sought recently to put into action globally neoliberal policies that are directed towards the commodification and marketization of water. Thus, several attempts and platforms are constituted with the support of multinational water companies at the global level.

In this study, not only global water management and water policies but also international organizations (such as United Nations, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), World Water Council, Global Water Partnership, World Bank and World Trade Organization) that come to the fore through the privatization and commercialization of water are being examined.

Keywords: Water, Global Water Management, International Organizations, Privatization, Commodification.

* AİBÜ, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

** Trakya Üniversitesi, Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı.

I. Su Yönetiminde Yeniden Yapılanma

Sermaye birikiminin 1990'lı yıllarda ulaştığı aşamada açığa çıkan temel eğilim 1980'lerde başlayan metalaşma sürecinin en temel hak olarak nitelendireceğimiz eğitim, sağlık, su gibi alanlara doğru kaymasıdır (Ercan, 1998: 100). İnsan ve yurttaşlık haklarını negatif haklar olarak tanımlayan neo-liberal yaklaşım, bu hakları nelerin yapılamayacağından hareketle tanımlar. Buna karşılık sağlık, eğitim, beslenme, su, konut gibi pozitif haklar ise, insanların nelere sahip olmaları gerektiğini anlatır. Negatif hakları kabul eden neo-liberal yaklaşım, pozitif hakları tanımaz ve bunları bir hak değil gereksinim olarak görür. Gereksinimlerin karşılanması ise doğrudan piyasaya bırakılmalıdır. Buradaki temel politik ayırım şudur. Pozitif haklar olarak tanımlanan temel toplumsal hakları savunanlar metasızlaşmış alanın genişlemesini talep ederken; bunları hak değil gereksinim olarak görenler, tersine, metalaşmış alanın daha da genişlemesini savunur. Zira kapitalist düzende metasızlaşma alanı ne kadar genişlerse emeğin gücü de bir o kadar artacak, bu da sermaye karşısında emeğin güçlenmesi anlamına gelecektir. Bu durumda pozitif hakların yaşama geçirilmesi, mevcut ölçek ve gerekli kaynaklar göz önüne alındığında, doğrudan devlet müdahalesini, kamu işletmeciliğini ve hizmetlerini gerektirecektir (Çulhaoğlu, 2002: 282).

Bu çerçeveden bakıldığında, su konusuna ilişkin yapılan tartışmalarda bu iki yaklaşımın ön plana çıktığı görülebilir. Birinci yaklaşım göre su bir insan gereksinimidir. İkinci yaklaşımda ise su bir insan hakkıdır. Suyu ilişkin izlenen politikalar, bu iki eğilime göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmalar *suyun varlık olarak nasıl tanımlandığı* ile doğrudan ilişkilidir. Suyu “ekonomik bir mal olarak” tanımlayan yaklaşım, onun piyasa koşullarında üretilip satılmasını, dolayısıyla bu hizmetin özel sektör tarafından sağlanmasını talep etmektedir. Suyu “temel bir insan hakkı olarak” tanımlayan yaklaşım ise, herkesin eşit ve güvenli suya erişiminin sağlanması gerektiğini, bunun da en iyi biçimde kamu eliyle gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır (Görer, 2001: 28).

Su konusunda bir şeyler söyleyebilmek için öncelikle suyun mülkiyeti üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Esasen su üzerindeki mülkiyet ve kullanım hakları konusu, su sorununun hukuksal boyutunu oluşturur. Örneğin Roma Hukuku'nda toprağın üstündeki ve altındaki su, toprak mülkiyetinden ayrı düşünülmemiştir. Yani suya sahip olmak için toprağa sahip olmak yeterli görülmüştür. Sadece düzenli olarak akan akarsular, özel mülkiyetin dışında tutulmuştur. Germen hukukunda tersi bir durum söz konusudur. Bu anlayışa göre, kaynaklar ve sular eyaletin malıdır. Dolayısıyla burada söz konusu olan kamusal mülkiyettir. Fransız sisteminde ise gemi ve sallarla taşıma yapmaya elverişli tüm sular kamusal; bunun dışında kalanlar ise özel mülkiyete tabidir. Avusturya hukuk sisteminde ise genel ve özel suların tek tek sayılarak belirlendiği görülmektedir. İslam hukukunda, arazinin devlete ait olduğu ilkesi

kabul edildiğinden, su üzerindeki mülkiyetten çok, kullanma hakları üzerinde durulmuştur. Suların kullanma esasları devletçe düzenlenmiştir. İslam hukuku bu konuda örf, adet ve teamüle önem vermiş, suların eski kullanma biçimlerine öncelik tanımıştır. Böylece su üzerindeki kadim (kullanma hakkı) korunmuş, bu koruma mülkiyet boyutuna geçememiştir. Osmanlı döneminde Mecelle’de kural olarak sulardan herkesin yararlanabileceği kabul edilmiştir. Burada genel ve özel su ayrımı yapılmış, genel sulardan herkesin yararlanabileceği kabul edilmiştir (Güler, 1999: 36).

Su örneğinde olduğu gibi mülkiyet sorunu, çoğunlukla bir hukuki mülkiyet sorununa indirgenebilmektedir. Oysa toplumların yeniden üretiminde temel bir ekonomik kategori olarak mülkiyet, doğrudan doğruya toplumun üretici güçleri üzerinde hâkimiyet sorunu ile ilgilidir. Tarih boyunca sınıfların temelini oluşturmuş olmakla birlikte kapitalist üretim tarzında en olgun biçimine ulaşan özel mülkiyet, toplumun üretici güçleri üzerinde bölünmüş bir hâkimiyetin ifadesidir. Yani toplum, kendi üretici güçlerinin bütününe ilişkin kararları toplu halde veremez. Bu kararlar özel mülkiyete sahip olan kişi, grup ve sınıflarca uygun olarak verilir. Burada iki yönlü bir hâkimiyet söz konusudur: Toplumun mevcut üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yoluyla kurulan hâkimiyet, aynı zamanda, mülkiyeti elinde tutanların, mülk sahibi sınıfların, doğrudan üreticiler üzerindeki hâkimiyetinin de anahtarıdır (Savran, 1998: 40).

Günümüzde, sermayenin yeni gereksinimleri doğrultusunda yeniden yapılanan devlet örgütlenmesi aynı zamanda kamu hizmetlerinin de yeniden düzenlenmesini getirmiştir. Sermayenin aşırı birikim krizi, yeni değerlendirme ve yeni yatırım alanları arayışını güçlendirmiştir. Bu süreç, hem kamu hizmeti anlayışını, hem kamu hizmeti olarak ele alınan ekonomik ve sosyal faaliyetlerin kapsamını, hem de kamu hizmetlerinin yerine getiriliş yöntemlerini yeniden biçimlendirmektedir. Kamu hizmetlerinin metalaştırılması ve sermayenin yeni değerlendirme alanları olarak işlev kazandırılmasıyla sonuçlanan bu eğilim, kamu hizmetlerinin örgütlenme ilkelerini de köklü bir biçimde değiştirmekte; sonuçta, toplumsal yaşamın bütün alanları sermayenin kâr maksimizasyonu amacı doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır (Ataay, 2007: 73).

1980’lerden bu yana kapitalizmin yeniden yapılandırılmasının vazgeçilmez bir unsuru olan özelleştirmeler, ulusal ve uluslararası düzeyde sermaye birikimi sürecindeki tıkanmaları aşabilmenin ve kapitalist sistemin yeniden üretilmesinin bir aracı ve çıkış yolu olarak görülmektedir (Petrol-İş, 2008). Eğitim, sağlık ve su gibi temel kamusal hizmet alanlarının özel sektöre açılması uluslararası sermaye için önemli bir kâr alanı yaratmaktadır. Kapitalizmin tehdidi altındaki doğal kaynakların sermaye birikim süreçleri içinde metalaştırılması arayışının 1990’lardan bu yana su üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla doğal bir hak olarak tanımlanan su, 1990’larda “hak” olmaktan çıkarılarak ekonomik bir “mal” haline dönüştürülmüştür. Başka bir

ifadeyle su artık piyasada alınıp satılabilen bir meta olarak tanımlanmaktadır. Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* eserinde ortaya koyduğu ünlü elmas-su çelişkisi çerçevesinde liberal düşünce geleneğinde su, "serbest mal" olarak tanımlanmakta ve insanlar için kullanım değeri yüksek, ancak değişim değeri bulunmayan bir meta olarak görülmektedir. Neoliberalizmin yükselişi ile birlikte bu düşünce değişmiştir. Su artık "kıt" bir ekonomik mal olarak gösterilmeye başlanmıştır (Çınar, 2008a: 10). Bir şeyi meta olarak tanımlamaya yetecek kriterlerin başında o şeyin insana yararlı olması gelir. Fakat tek başına bu kriter o şeyi meta olarak tanımlamaya yetmez. Çünkü şey'lerin metalara dönüşebilmesi için *kullanım değerinin* yanı sıra *değişim değerine* de sahip olması gerekir. Kullanım değeri ekonomi politığe ait bir kavramdır. Kapitalizmde ürünlerin tek başlarına kullanım değerleri olarak üretilmeleri mümkün değildir; kullanım değerinin yanı sıra değişim değeri de içermek zorundadır. Nitekim metalaşma denilen olgu da insan emeğinin ürünlerinin salt kullanım değeri olma özelliklerinin ortadan kaldırılarak birer değişim değerine dönüşmesi ve üretimin, ihtiyaçların karşılanması için yapılan üretimin yerini almasıdır (Yılmaz, 2009: 34-35).

Genel anlamda neoliberalizm, ekonominin devlet işlerinden ayrılmasını ve piyasayı özel teşebbüsün yönetmesi gerekliliğini savunan bir düşünce akımı olarak tanımlansa da, kavramın tanımı çok açık değildir. Farklı neoliberalizm tanımları içerisinde en yaygın kabul göreni ekonomi politikalar bütünü olarak neoliberalizmdir. Bu tanımın kapsamında ekonominin serbestleşmesi, devletin küçültülmesi ve ekonomiye müdahalelerinin kısıtlanması, piyasada fiyat kontrollerinin ve emek piyasalarındaki düzenlemelerin kaldırılması, kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi, mali disiplinin sağlanması ve bütçe açıklarının kapatılması, bütçe dengesinin sağlanması, kamu harcamalarının kısılması gibi birçok uygulama ve politika yer almaktadır. Bütün bu politikaların dayandığı temel ilke ise piyasanın üstünlüğü ilkesidir. Piyasanın kendi haline bırakılması, rekabetin piyasayı yönetmesi gerektiği fikri kabul edilmektedir. Klasik liberalizmden farklı olarak, neoliberalizmde kişilerin topluma doğal bazı haklarla girdikleri kabul edilmez. Neoliberal yaklaşım özel mülkiyeti savunur ve bu savunusunu "kişisel hürriyet ve açık piyasalar en geniş kitleler için en büyük faydayı sağlar" şeklinde ifade eder (Filho ve Johnston, 2008: 14-15).

Bu bakış açısından hareketle son dönemde yaşanan su krizi, su kıtlığına dayandırılmakta ve bu sorunun esas olarak su yönetiminde uygulamaya konacak piyasa merkezli yeni modellerle aşılabileceği iddiası yaygınlaştırılmaktadır. Bu eğilim gerek küresel gerekse ulusal ölçekte su yönetiminde köklü bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Başta Dünya Su Konseyi ve Dünya Bankası olmak üzere suyun metalaşmasında öncü rolü oynayan ve bundan çıkarı olan bütün küresel aktörlerin, uluslar arası ve yerli sermaye kesimlerinin tezlerine göre "özel mülk edinmek" insan hakları evrensel bildirgesinde tanımlandığı biçimiyle "temel bir insan hakkı"dır ve bu sebeple su kaynaklarının üzerinde

tasarrufta bulunmak isteyen tarafların, şirketlerin insan hakkı engellenmemelidir. Öte yandan suyun bir “kamusal mal” olduğu görüşünü savunanların esas referanslarının devlet mülkiyeti olduğu görülmektedir. Fakat bu yaklaşımı benimseyenler taleplerini ortaya koyarken, kamu sektörü ile özel sektör arasında net bir ayırım yapmaktalar ve kamu sektörünün sermaye birikimine katkısını göz ardı ederek, kapitalist sistemin kendisine yönelik hiçbir eleştiride bulunmamaktadırlar. Son yıllarda suyun metalaşması yönünde önemli girişimlerde bulunan ulusal ve uluslararası kuruluşlar, kamu-özel işbirliği veya kamu-kamu işbirliği modellerini öne sürerken, tezlerini “kamusal” gerekçelere dayandırmaktadır (Üstün, 2009: 52). Bu türden işbirliği modellerinde suyun işletim ve yönetim hakkı belirlenen sözleşme süresi boyunca özel şirketlere devredilmektedir. Suyla ilgili kamu-kamu işbirliği modellerinden kasıt, Devlet Su İşleri (DSİ), İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) gibi suya ilişkin kamu kurumlarının birer piyasa aktörüne, şirkete dönüştürülmesi ve dünya pazarlarında suyun bu şirketler eliyle pazarlanabilir hale getirilmesidir. Böylelikle “su kaynaklarının mülkiyeti ‘kamuda’ yani devlet uhdesinde kalmakta, bu sayede toplumsal tepkiler en alt düzeye çekilmekte, ama kaynaktaki sular devlet eliyle piyasalaştırılmaktadır” (Üstün, 2009: 52).

II. Su Kaynakları Yönetiminde ve Suyun Metalaşmasında Küresel Aktörler

Dünya genelinde su kaynaklarının büyük bölümü halen kamu mülkiyetinde bulunmaktadır ve su hizmetleri ortalama olarak Asya ülkelerinde %99’u, Afrika’da %97’si Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika’da %96’sı, Kuzey Amerika’da %95’i, Batı Avrupa Ülkelerinde %80’i kamu kurumları tarafından yönetilmektedir. Ancak su, küresel şirketler için 1990’lı yılların başlıca gündem maddelerinden biri olmuştur. Su endüstrisinin yıllık kârı (yaklaşık 1 trilyon ABD doları) petrol sanayinin kârının %40’ına ulaşmış ve ilaç sektörünün kârını geçmiştir. Dünya sularının henüz %5’inin özelleştirildiğini düşünürsek, sermaye için ne denli büyük bir kâr potansiyeli olduğu da anlaşılabilir (Yıldız, 2008: 64).

Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca devletlerin sosyal işlevleri giderek genişleyici yönde olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda özellikle de yirminci yüzyılın başında su temini, atıksu ve atıksu arıtımı ile sulama sistemlerini de kapsayacak şekilde altyapıların sağlanmasında devletler çok kritik rol oynamışlardır. Önceki dönemlerde söz konusu altyapıların bazıları özel girişim tarafından gerçekleştirilmiş bulunsada, bunlar sözü edilen tarihlere geniş ölçüde devletleştirilerek ya da belediyeleştirilerek kamu işletmelerinin denetimine geçmiştir (Çınar, 2008b: 41-42). Su kaynaklarının yönetimi konusu 1980’lerden bu yana uluslararası gündemde önemli bir yer işgal etmektedir. Son on yıl içerisinde özellikle az gelişmiş ülkelerde devletin su yönetimi ve su işlerinin su kaynakları üzerindeki planlama ve kontrolünün zafiyete uğraması yönündeki süreç dikkat çekmektedir (Yıldız, 2008b: 65). Özellikle su hizmetleri

yönetimi son on yıldır küresel güce sahip şirket politikalarının uygulama alanı olmuştur. 21. yüzyıl ise dünya genelinde ve özellikle az gelişmiş ülkelerde su kaynaklarının nasıl yönetileceği üzerine uzun dönemli ve kapsamlı stratejilerin belirlenmesi girişimlerine tanıklıkla başladı. Bu stratejiler, su kaynakları yönetimi merkezli kamu kurumu yönetiminin yerini özel sektörün almasına yönelik stratejilerdir. Su kaynaklarının planlanması, geliştirilmesi ve yönetiminde dünya ölçeğinden bölge ve ülke ölçeğine kadar uzanan uygulamalardaki en belirleyici özellik “suyun siyasallaşması” olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2008a: 64-68).

Su yönetimine ilişkin ticari ve piyasacı yaklaşımın yaygınlaşmasının tarihsel kökleri 1970'lere uzanmaktadır. 1970'lerden bu yana su yönetiminde piyasalaşma ve dolayısıyla suyun metalaşmasında Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, GATS gibi bir çok uluslararası kurum, kuruluş ve anlaşma rol oynamaktadır. 1970–1990 arası dönemde, Birleşmiş Milletler, OECD ve Dünya Bankası gibi kurumların su yönetimine ilişkin geliştirdikleri ve savdukları tez şu oldu: Su kaynakları yerel birimler tarafından kapsamlı bir planlama ve fiyatlandırma ilkesi temelinde etkin bir şekilde yönetilebilmelidir. Su hizmetlerinin piyasaya açılması ve özel sektör katılımının genişletilmesine vurgu yapılmış olsa da suyun yönetimi konusunda asıl vurgu kamu kuruluşlarına yapıldı ve kamu kuruluşlarının suyu ekonomik bir mal gibi yönetmelerini mümkün kılacak mekanizmalar ve önlemler üzerinde duruldu. Ancak bu yaklaşım 1990'ların başından itibaren terkedildi. Söz konusu kurum ve kuruluşlar 1990'lardan bu yana özellikle kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının olumsuzluklarını ön plana çıkarmaktadır. 1990'larda su kaynakları yönetiminde fiyatlandırma ve özelleştirme gibi politikaların acil gereklilik olduğu önceki döneme göre çok daha net bir biçimde dile getirilmeye başlandı. Öte yandan 1990 öncesinde “su yönetimi” terimi, suyu teknik olarak kaynaktan kullanıcıya ulaştırma işlemi olarak tanımlanıyordu. Bu tarihten sonra ise “su yönetimi” tanımının teknik boyutu “örgütlenme” ve “mali yapının yönetimi”ni içerecek biçimde genişletildi. Dünya genelinde su yönetimi, teknik-mali-yönetiş işler bütünü olarak özellikle Birleşmiş Milletler, OECD ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen politikalar doğrultusunda yönlendirilmeye başladı (Güler, 1999: 7).

Söz konusu uluslararası kurum ve kuruluşların politikalarını ve farklılaşan stratejilerini izleyerek, suyun bir hak olmaktan nasıl ve hangi gerekçelerle çıkarıldığını ve ekonomik bir mal, ticari bir meta olarak tanımlandığını ortaya koymamız mümkündür.

Birleşmiş Milletler

Suyun bir hak olmaktan çıkarılarak ekonomik bir mal olarak

tanımlanması sürecinde rol oynayan kurumların en başında Birleşmiş Milletler gelmektedir. Genel olarak bakıldığında *suyun bir hak olarak* savunulmasında sıklıkla referans gösterilen uluslararası kuruluşların başında BM gelmektedir. Oysa örgütün son yirmi yıl içinde yaptığı çalışmalarında ve aldığı kararlarda ön plana çıkan hedefin, dünya ölçeğinde su kaynaklarının özelleştirilmesi ve metalaşmasının toplumsal kesimler tarafından kabul edilmesinin sağlanması olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2009: 133-135).

Su konusunda küresel düzeyde bir dizi programın yürütülmesine öncülük eden BM'in doğrudan su ile ilişkilenen ilk toplantısı 1977 yılında Mar del Plata'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Su Kaynakları Konferansı'dır. Bu konferansın önemi *içme suyuna erişimin bir insan hakkı* olduğu görüşünün ortak kabulünde yatmaktadır (Kayır, 2008: 30). 1990'lı yıllara gelindiğinde BM'in bu yaklaşımı değişmiş, örgüt *suyu ekonomik bir mal* olarak benimseyen yeni politikaları benimsemiştir. Soğuk savaş ve iki kutuplu dünya düzeni koşullarında BM politikaları, gelişmiş kapitalist devletlerin içerideki ekonomik ve sosyal seçenekleriyle uyumlu olarak daha "sosyal" denebilecek bir niteliğe sahipti. Ancak 1990'larda Sovyetlerin dağılması ile başlayan ve Yeni Dünya Düzeni olarak da anılan süreçte yaşanan neoliberal dönüşüme koşut olarak BM'in politik yönelimleri de değişti. BM, "küreselleşme" olarak nitelenen sürecin belli başlı aktörlerinden biri haline geldi. BM'deki genel eğilim ve politik dönüşüm, küreselleşmeyi temel amaç olarak ortaya koyarken neo-liberal politikaları da tek seçenek olarak sunmaktadır (Günaydın, 2009: 40-41).

Suyun ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi ve ardından suyun piyasalaştırılması ve metalaştırılması sürecinin dünya genelinde keskinleşmesi bakımından 1992 yılı önemli bir uğraktır. 26-31 Ocak 1992 tarihinde Dublin Su ve Çevre Uluslararası Konferansı düzenlendi. Bu konferanstan çıkan en önemli sonuç, "suyun ekonomik bir mal" olarak kabul edilmesidir. Konferansa katılan uzmanlar, su kaynaklarının kıtlığı konusu üzerinden dünya su kaynaklarının durumunu kritik olarak nitelendirdiler. Su ve toprak kaynaklarının önceki dönemlerden daha etkin bir şekilde yönetilmediği takdirde, insan sağlığı ve refahı, besin temini, sanayinin gelişimi ve tüm bunların bağlı olduğu ekosistemlerin risk altına gireceği vurgulandı. Konferansta tatlı su kaynaklarının değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve yönetimi için politik kararlılık ve hükümetlerin yüksek kademelerinden küçük topluluklara kadar her kesimin katılımını sağlayacak yeni yaklaşımlar önerildi. Kararların acil yatırım kararları, kamu bilinci oluşturma kampanyaları, yasal ve kurumsal değişiklikler, teknoloji geliştirme ve kapasite inşa programları gibi çeşitli politikalar temelinde desteklenmesine karar verildi (Yılmaz, 2009: 133-134).

Su ve Çevre Konferansı başlığıyla düzenlenen bu toplantıdan çıkan *Dublin prensipleri* üç temel ilkeyi ortaya koymaktadır. Birinci ilkeye göre su, kıt ve saldırıya açık bir kaynak olarak bütüncül bir yaklaşımla yönetilmelidir. Bu

nedenle, havza temelli yönetim esas olmalı, arazi ve su yönetimi birbirinden ayrı tutulmalıdır. İkinci ilkeye göre devlet, özel sektör ve sivil toplumun, özellikle de kadınların yer aldığı katılımcı ve hizmetlerin görüleceği en alt yönetim mekanizmasında hizmeti işaret eden “yerinde hizmete” (*subsidiarity*) önem verilmelidir. Üçüncü ilkeye göre de su kıt bir kaynaktır. Bu nedenle dağıtımın geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması için teşviklerin ve ekonomik ilkelerin kullanılması gereklidir (Yılmaz, 2008: 24). Uluslararası Su ve Çevre Konferansı sonrası yayımlanan bu ilkelerde suyun ekonomik bir mal olarak ele alınması ve su fiyatlandırılmasına ekonomik bir araç olarak büyük bir önem verilmesi, küresel su yönetiminde çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Konferanstan çıkan ilkeler, aynı zamanda uluslararası kuruluşların suyun metalaşmasına ilişkin ortak mutabakatını da ortaya koymaktadır. Nitekim 1993 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan *Su Kaynakları Yönetimi* adlı raporda bu ilkeler benimsenmiş ve daha da detaylandırılmıştır.

3-14 Haziran 1992 tarihinde Rio de Janeiro’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Yeryüzü Zirvesi) ise çalışmalarına 16 Haziran 1972 Stockholm’de kabul edilen deklarasyonu teyit ederek başladı. Rio deklarasyonunda “ülkeler, toplumlar ve kişiler arasında yeni işbirliği düzeyleri oluşturarak yeni ve eşitlikçi bir küresel ortaklık kurmak amacıyla” 27 ilke belirlendi. Bu ilkelerden hiç birinde özellikle su konusuna yer verilmezken, konferansta kabul edilen kararlardan bir diğeri Gündem 21’in 18. bölümü “tatlı su kaynaklarının” temini, kalitesinin korunması, geliştirilmesi, yönetimi ve kullanımında entegre yaklaşımların uygulanmasına ayrılmıştır. 21. bölümü ise “katı atıkların ve atık-su ile ilgili sorunların çevresel açıdan sağlıklı yönetimine” ayrıldı. Gündem 21’in 18. bölümünde ise “[b]irleşik su kaynakları gelişimi ve yönetimi, su kaynaklarının değerlendirilmesi, su kalitesi, su ekosistemlerinin korunması, içme suyu temini ve çevre sağlığı, su ve sürdürülebilir kentsel gelişme, sürdürülebilir gıda üretimi ve kırsal gelişme için su, iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkileri” şeklinde tatlı su sektörü için yedi program alanı önerildi (Güler, 1999: 14). Gündem 21’de yer alan 18. bölümde de suya yönelik ticari yaklaşımın etkisi açıkça görülmektedir. Bu etki daha sonra uluslararası finans kuruluşları tarafından hazırlanan su yönetimine yönelik resmi belgelere de yansımıştır (Çınar, 2009: 130).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi BM, suyun bir hak olarak savunulmasında halen önemli bir uluslararası kuruluş olarak ön plana çıkarılabilmektedir. Örgütün toplumsal hareketler alanındaki meşruiyetini halen korumasının nedeni BM’in farklı ve çoğu kez birbiri ile çatışan hedeflere odaklanmış alt kuruluşlarının birbirinden bağımsızmış gibi analiz edilmesidir. Genellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) kapsamında yürütülen “su bir hak mıdır yoksa meta mıdır?” tartışmasında, su hakkı, Bildirgenin 3. maddesinde yer alan “yaşam hakkı” içinde değerlendirilmektedir. “Su hakkı”nın yasal temeli olarak sunulan en açık uluslararası belge ise 2002’de BM Ekonomik, Sosyal ve

Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan Genel Açıklama 15'tir. Bu komitenin 1996 yılında ortaya koyduğu BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin bir yorumu olarak görülen Genel Açıklama 15 metnine göre "herkes, kişisel ve evsel kullanım için yeterli, güvenli, fiziki olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişme hakkına sahiptir." Bu metin, BM'in hem suyun arzında ve dağıtımında özel sektör katılımını dışlamadığının açık bir belgesi niteliğindedir hem de kapitalist sistemde insan haklarının sınırına işaret etmektedir (Yılmaz, 2009: 133-135).

Genel Açıklama 15, su hakkının uluslararası anlaşma ve sözleşmelerde açıkça yer alması şeklinde yorumlanmaktadır. Buna karşın Genel Açıklama 15'de suyun yönetimine ilişkin hiçbir açıklama yoktur. Bir alt maddesinde ise "su kamunun malıdır, ama kamu isterse suyu özelleştirebilir" ifadesine yer verilmiştir. Aslında, su bir yandan hak gibi tanımlanırken bir yandan da suyun "bedeli ödenebilir bir biçimde sağlanması"nın önemine vurgu yapılmaktadır. Böylece insan yaşamı için vazgeçilmez özelliğe sahip ve bu nedenle de kullanım değeri olan doğal kaynaklar üzerinde hakların, değişim değeri de olan birer metaya dönüştürülmesi onaylanmış olmaktadır. Bir metaya erişim ancak metanın değişim değerine eşdeğer parasal bedelini ödeme gücüne sahip olmakla mümkün olduğundan, yukarıda sözü edilen aynı metinde aslında suyun temel ve evrensel bir hak olduğu da reddedilmektedir (Yılmaz, 2009: 133-135).

BM'in su hakkını ele alış biçiminin tarihsel süreç içerisinde farklılaştığı, örgütün, haklar kavramına yaklaşımının sermaye birikim sürecine paralel bir dönüşüme uğradığı düşüncesine karşılık Yılmaz, örgütün kuruluş metinlerine geçen hakların her zaman ekonomik gerekçelere bağlanmış olduğu göz önüne alındığında, yaşanan dönüşümün Birleşmiş Milletlerin kendisinden ziyade toplumların örgüte atfettiği rolde olduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz az gelişmiş ülkelerin mevcut su sistemlerini yenileme ihtiyacı, bu ülkeleri çok uluslu şirketlerin birincil hedefi haline getirmektedir. Birleşmiş Milletlerin izlediği politikalar şirketlerin bu taleplerine ters düşmemektedir (Yılmaz, 2009: 142).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD)

Küresel su yönetiminin bir diğer önemli aktörü Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatıdır (OECD). OECD suyun metalaşmasında izlenecek politikaların farklı boyutlarına ilişkin çeşitli stratejiler ortaya koymaktadır. OECD, su konusunda yönetim yetkisinin kamuda kalması ve finansmanın özel sektöre devredilmesi; kamunun su hizmetlerinin finansmanı için ayırdığı bütçeyi arttırması ve böylece, zenginlerin su faturalarının yoksullarinkinden daha yüksek olmasının sağlanmasını önermektedir. OECD tarafından öngörülen, su dağıtımının devletler tarafından üstlenilip, devletin suyu yoksullara ucuz, zenginlere ise pahalı fiyatlardan vermesi değildir. Bunun yerine suyun iletim ve dağıtımının, fiyat piyasada belirlenecek şekilde tamamen ticarileştirilmesi ve

devletin, bu piyasa fiyatları üzerinden yoksulları sübvansede etmesidir. Başka bir ifadeyle söylesek, piyasada oluşacak fiyatla yoksullardan eksik tahsil edilecek su bedeli arasındaki farkın, devletler ya da yoksul kesim tarafından şirketlere ödenmesi hedeflenmektedir (Yılmaz, 2009: 174).

OECD su kaynakları yönetimini, her tür (içme, sanayi, sulama, rekreasyon) kullanma suyu ve su kaynaklarının (yerüstü ve yer altı suları) nitelik ve niceliksel bakımdan yönetilmesi olarak tanımlamaktadır. Politikaların oluşturulması ve uygulanmasında ekonomik verimlilik sağlanması için, kaynak yönetimi politikalarının çevresel ve diğer ekonomik politikalarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Su kaynakları yönetiminde, eşgüdümsüz uygulamalar olarak beliren kurumsal başarısızlıkların, piyasa başarısızlıklarının ve yeraltı sularının kullanımı ve korunmasındaki yönetim başarısızlıklarının düzeltilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. BM konferanslarında kabul edilen politikaları destekleyen OECD de su yönetiminde kamu mekanizmalarından piyasa mekanizmasına geçilmesini, suyun “talep odaklı” yönetimini ve fiyatlandırılması gereken bir ekonomik mal olarak görülmesini desteklemektedir (Günaydın, 2009: 42). Su kaynakları yönetimi, hem ekonomik hem de çevresel bir sorun olduğu için OECD yaklaşımına göre ekonomi ve çevre gereklilikleri entegre bir biçimde karşılanmalı; suyun yeterli kalitede ve en düşük maliyette sunumu sağlanmalıdır. OECD politikalarında 1980’lerin ikinci yarısından itibaren, vurgu değişikliği olduğu gözlenmektedir. Önceleri, kıt kaynakların dağıtımında daha fazla verimlilik sağlamada iktisadi yaklaşımların payı ve çevre sorunlarının çözümünde gerekli düzenlemeler üzerinde durulmuştur. 1980’lerden sonra ise bu anlayış değişmiştir. Bu dönemle birlikte vurgu, iktisadi ve çevresel boyutların yönetsel ve yasal sorunlarla birlikte ele alınması konusuna kaymıştır (Güler, 1999: 16-17).

OECD, bir yandan su ile farklı sektörler arasındaki ilişkileri kuran çalışmalar yaparken, bir yandan da devletlerin suyun metalaşmasını bir ihtiyaç gibi hissetmelerini sağlama işlevini üstlenmiştir. Devletlerin su hizmetleri ile ilgili hukuki ve teknik düzenlemelerinin yetersizliğine OECD tarafından verilen örneklerin başında eski Sovyetler Birliği gelmektedir. Bu ülkelerin geniş su alt yapısına sahip oldukları halde ve halklarının teoride suya erişimi olduğunun varsayıldığı belirtilen çalışmalarda, gerçekte bölge halklarının temiz ve içilebilir nitelikteki suya erişiminin olmağı belirtilmektedir. OECD’ye göre bunun nedeni gerek alt yapının eski ve kullanılmaz olması gerekse atık su işleme tesislerinin bulunmuyor olmasıdır. Her ne kadar bu tespitlerin doğru ve haklı olabileceği olasılığını kabul edecek olsak bile, OECD’nin temel amacının toplumları temiz ve sağlıklı suya kavuşturmaktan daha çok özel sektörü sürece dahil ederek suyun metalaştırılmasının önünü açmak olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin son dönemde OECD, evlere takılacak ön ödemeli sayaçlarla daha iyi bir talep yönetiminin sağlanması gerektiğini ve su faturalarının piyasada oluşturulacak fiyatlar üzerinden zamanında toplanmasının geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir

(Yılmaz, 2009: 185).

Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumları

1996 yılında hükümetler, su sektöründeki çokuluslu şirketler ve uluslararası örgütler bir araya gelerek Dünya Su Konseyi'ni kurdular (Topçu, 2008: 42). Dünya Su Konseyi'nin kurulması yönündeki öneri Birleşmiş Milletler örgütüne su şirketlerinin öncülüğünde getirilmiştir. Kendisini su politikaları üzerine çalışan bir uluslararası düşünce kuruluşu olarak tanımlayan Dünya Su Konseyi, su yönetimi alanında düzenlemeler yapmak ve stratejik yönlendirmelerde bulunmak gibi çok yönlü açıklamalarıyla esasen küresel su politikalarının ana aktörlerinden olduğunu ilan etmektedir (Kayır, 2008: 37). Konsey etkinlik ve gücünü dünya genelinde devletlere özel su hizmetlerini benimsetmek için kullanmaktadır. 300'ü aşkın üye listesinde ağırlığı ise uluslararası su şirketleri ve diğer özel şirketler oluşturmaktadır. Özel su işletmeleri; mühendislik, inşaat, hidroelektrik, barajlar, sulama, altyapı ve atık su arıtma, deniz suyu arıtma şirketleri; yatırım bankaları; halkla ilişkiler danışmanları; 130 ülkeden 400 üye şirketi olan Uluslararası Su Derneği gibi dev ulus-ötesi su şirketlerin tümü bu Konseyin üyesidir (Günaydın, 2009: 45).

Dünya Su Konseyi 1997'den beri her üç yılda bir, ağırlıklı su şirketlerinin katıldığı Dünya Su Forumlarını finanse etmektedir. Bu forumların ilki 1997 yılında Fas'ın Marakeş kentinde, ikincisi 2000 yılında Lahey'de, üçüncüsü 2003'te Kyoto'da, dördüncüsü 2006'da Mexico City'de, beşincisi ise 2009 yılında İstanbul'da düzenlenmiştir. Su yönetiminin özel su şirketlerine bırakılmasının giderek arttığı günümüzde sudan büyük kârlar elde eden küresel su tekelleri, uluslararası düzeyde su politikalarının oluşturulduğu Dünya Su Forumlarının en önemli destekçileri arasında yer almaktadır. Dünya Su Konseyi, Dünya Su Forumları aracılığıyla dünyada su problemleri konusunda önemli bir güç olmuştur. Dünya Su Forumları'nda bütün evrendeki tatlı sularla ilgili her türlü ekonomik, sosyal ve hukuki konular görüşülmektedir. Ancak bu forumlarda bütünüyle şirketler lehine kararlar üretildiğini belirtmeliyiz (Topçu, 2008: 48-49).

Birinci Dünya Su Forumunda kabul edilen Marakeş Deklarasyonu suyu, küresel düzeyde hayati önem taşıyan bir konu olarak ilan etmiştir. Marakeş Deklarasyonunda, dünyada paylaşılan suların yönetimi, suyun etkin kullanımı, sivil toplum örgütleri ve hükümetler arasında ortaklıkların teşvik edilmesi gibi tavsiyeler yer almıştır (Topçu, 2008: 44-45). "Gıda İçin Su", "İnsan İçin Su" ve "Doğa İçin Su" olmak üzere üç konuda bir dizi tartışmanın gerçekleştiği İkinci Dünya Su Forumunun sonunda Dünya Su Vizyonu'nu oluşturulmuştur. Bu Vizyon su krizine gerçek çözüm olarak, su kaynakları yönetimine entegre bir yaklaşımı savunmaktadır. Bu yaklaşımın temel unsurları, sulu tarımın sınırlandırmak, suyun üretkenliğini arttırmak, depolamayı arttırmak, su

kaynakları yönetim kurumlarını reforma tabi tutmak, uluslararası havzalarda işbirliğini geliştirmek, ekosistem ile ilgili işleri fiyatlandırmak, yenilikleri desteklemek olarak belirlenmiştir. Suyun bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak ekonomik bir mala, bir piyasa malına dönüştürülmesi Dünya Su Konseyinin en temel hedeflerinden biri olmuştur.

2003 yılında Kyoto’da yapılan Üçüncü Forumun başlıca konuları ise su ile ilişkili olarak yoksulluk, yönetim, gıda ve çevre, kentler, eğitim, kapasite geliştirme, enerji, yer altı suları, su altyapısının finansmanı, barış için su, entegre su kaynakları yönetimi, iklim, sanitasyon, su kirliliği, tarım, kültürel çeşitlilik ve bilgi olmuştur. Su finansmanı konusunda IMF’nin eski başkanı Camdessus’un Kyoto Forumu için bir grup uzmanla hazırladığı *Suyun Herkes İçin Finansmanı* adlı rapor, dünya su krizinin çözülmesinde özel su şirketlerinin önemini vurgulamıştır. Aynı raporda devletler ise, özel sektörün altyapı hizmetlerini sunmalarını teşvik edici tedbirler almaya davet edilmişlerdir. IMF ve DB bu politikaları desteklemeye çağırılmış, daha fazla yetki verilmesi istenen yerel yönetimlerin ise özellikle kamu- özel ortaklığına girerek özel sektöre güvenmesi istenilmiştir. Bu şekilde 2003 Kyoto Forumu aynı şekilde Dünya Su Vizyonu hedef ve eylem önerileri doğrultusunda ilerlemiş; yönetim ve suyun ekonomik mala dönüştürülmesi hedefi, kararların özünü oluşturmuştur (Topçu, 2008: 48-49).

2006 yılında Meksika’da düzenlenen ve “Küresel Meydan Okuma İçin Yerel Eylemler” adını taşıyan dördüncü Su Forumunda da bir yandan Birleşmiş Milletler’in 2015 yılı hedeflerine erişmek için yapılması gerekenler tartışılırken, bir yandan da suyun ticari bir meta olduğu tekrarlanmıştır. Forumda su hizmetleri alanında benimsenen kamu-özel ortaklığı modellerinin özelleştirmeden farklı olduğu, bu modellerin ideolojiler üstü bir uzlaşma platformu yaratabildiği ileri sürülmüştür. Dünya Bankası tarafından desteklenen kamu-özel ortaklığı yaklaşımının yaygınlaştırılması amacı ön plana çıkmıştır (Topçu, 2008: 48-49). Dünya Su Forumlarının sonuncusu 2009 yılında İstanbul’da yapılmıştır. Forumun ev sahipliğini Devlet Su İşleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ), Dışişleri Bakanlığı ile diğer ilgili kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ortaklaşa gerçekleştirmişlerdir. Forum “tatlı su” konusunda dünyanın en büyük ve kapsamlı uluslararası etkinliği olmuştur. Forumda su politikaları ile ilgili konularda küresel ölçekte etkili olmak için, tüm paydaşların katılımı öngörülmüştür. Foruma farklı ülkeleri, BM örgütlerini, uluslararası organizasyonları, sivil toplum örgütlerini, akademik çevreleri, iş ve endüstri çevrelerini, basını temsilen 25.000’den fazla katılımcı iştirak etmiştir. Forumun su politikalarının ana yönelimi dört düzey politikacı belirlemiştir: Ülke liderleri, bakanlar, parlamenterler ve yerel idareler. Ülke liderleri dünyadaki devletlere hitaben yüksek düzeyde bir eylem çağrısında bulundular; bakanlar bir Bakanlar Deklarasyonu kabul ettiler; parlamenterler su ile ilgili anlaşmazlığa neden olan

birçok konudaki tartışmaları özetlediler; yerel idareler de İstanbul Su Konsensüsü'nü onayladılar.

Tüm bu gelişmeler küresel ölçekte suyun kamu malından piyasa malına doğru dönüşümünde rol oynayan küresel ve yerel politikaları ve dinamikleri göz önüne sermektedir. Özelleştirmeler sonucunda bugün gelinen noktada su tekelleri kâr elde ederken, yoksul halk hem pahallı hem de kalitesiz su tüketmek zorunda bırakılmıştır.

Dünya Bankası

Küresel su sektöründe ve su yönetiminde en önemli aktörlerden biri kuşkusuz Dünya Bankası'dır (Yılmaz, 2008). Dünya Bankası 1950 yılından beri az gelişmiş ülkelerin pek çoğuna sulama, su sağlama, sanitasyon, taşkın kontrolü gibi alanlardaki farklı projelere krediler sağlamaktadır. 1990 öncesinde Banka, su hizmetlerinin ticarileştirilmesini kredi anlaşmalarının bir ön koşulu haline getirmiş, buna bağlı olarak da su ve kanalizasyon hizmetlerinin bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak ticari birer hizmete dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Dünya Bankası'nın 1971 tarihli *Su Arzı Raporu*'nda suyun sosyal hizmet alanından çıkarılarak "piyasa malı" haline getirilmesi yaklaşımının temeli atılmıştır. Bu rapora göre, pek çok sosyal hizmetin aksine su ve atık su hizmetleri, yoksulların evsel tüketiminin belli bir miktarı sübvansede edildikten sonra dahi kendi kendini ödeyebilen bir karakter taşımaktadır. Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF de su özelleştirmelerini ülkelere kredi koşulu olarak öne sürmektedir. Su ile ilgili alt yapılara yüksek faizle krediler vererek kamuyu borçlandırmaktadır. Bu kurumlar borcunu ödemekte güçlük çeken devletlere ise su fiyatlarını arttırmaları yönünde baskı yapmaktadır (Kayır, 2008: 31). Kamu sektörünün genel ekonomi içerisindeki rolünün azaltılmasına dönük yeni muhafazakâr politikaların ABD ve İngiltere'de temel hükümet politikaları haline gelmesiyle birlikte Dünya Bankası'nın su altyapı sektörüne dönük izlediği kredi politikaları da değişmiştir. Suyu bir meta ve işletilecek kaynak olarak gören Dünya Bankası, su sektöründe Keynesyen ekonomik düşünce biçimine dayalı kredi politikasından köklü biçimde koparak yeni muhafazakâr ve neo-liberal yaklaşıma dayalı su politikalarını izlemeye başlamıştır. Banka altyapı finansmanında özel sektör katılımının sağlandığı kamu-özel ortaklıklarına işlerlik kazandırıldığı yeni bir altyapı finansman modelini benimsenmiş ve desteklemiştir.

1990'ların başında Dünya Bankasının izlediği su politikalarındaki değişime paralel olarak Bankanın öncülüğünde gerçekleşen su özelleştirme programları da yoğunlaşmıştır. Bankanın izlediği yeni su politikasının temel unsurlarını 1993 yılında yayınladığı *Su Kaynaklarının Yönetimi* adlı rapor ortaya koymaktadır. Bu rapor ayrıca küresel ölçekteki su politikalarının da temelini

oluşturması bakımından önemlidir. “Kullanan öder” ilkesine dayandırılan, suda sübvansiyon ilkesine kesinlikle karşı çıkılan, sübvansiyondan tamamen arındırılmış bir piyasa fiyatlandırmasını öngören ve su yönetiminde yerelleştirme ve özelleştirme politikalarının uygulamaya geçmesini savunan bu belgede su, ticari bir meta olarak tanımlanmaktadır (Çınar, 2008b: 49; Yılmaz, 2009: 147-148). Bankaya göre su yönetimine ve hizmetlerine ilişkin temel sorunlar şunlardır: Kurumlar, bölgeler ve sektörler arasındaki karşılıklı bağımlılıkların göz ardı edildiği, kamu yatırımlarının bütüncül olmaktan ziyade parçalı olarak programlanması; politikaların iktisadi fiyatlandırma, finansal sorumluluk ve kullanıcı katılımını dikkate almayan ve yoksullara etkili hizmet sunamayan aşırı yaygın devlet kurumlarına dayalı olması; su kalitesi, sağlık ve çevresel faktörleri ihmal eden kamu yatırımları ve düzenlemeleri.

Bu sorunların çözümü ve su kaynaklarının daha etkili yönetimi için, pazar güçlerinin verimliliğini arttıracak ve hükümetlerin vazgeçilmez rollerini yerine getirme kapasitelerini güçlendirecek dengeli bir politikalar bütünü ve kurumsal reformlar geliştirilmesi gerekmektedir. Bankanın su kaynakları için önerdiği yaklaşımın odak noktasında desantralize işletme ve dağıtım yapıları, fiyatlandırmaya daha fazla odaklanma, sermaye kesimlerinin su yönetimine doğrudan katılımı, suyun ekonomik bir meta olarak ele alınması ve kapsamlı bir politika çerçevesinin benimsenmesi tercihleri yer almaktadır. Bu öneriler, Dublin Beyanı, Rio Yaklaşımı, Gündem 21 ve OECD Yaklaşımı ile uyumlu, bunlara koşut önerilerdir. Kamu finansmanı ise yetersizliği ve yine politik müdahalelere açıklığı nedeniyle zaten çözüm aracı olarak görülmemektedir. Finansman sorunu, tüketiciden alınacak bedel ile çözümlenmelidir. Doğacak kredi ihtiyacı, ulusal ya da uluslararası para piyasalarından sağlanmalıdır. Kredi geri ödemesi, bir maliyet unsuru olarak görülecek ve elbette aynı kaynaktan, tüketiciden alınacak bedelden yapılacaktır. Böylece özel sektörün titiz, etkili, verimli çalışma tarzı, tüketicilerin bedel ödemeleri nedeniyle yükselecek sorumlu davranışları ile birleşecektir. Dünya Bankası söz konusu önlemler çerçevesinde kıt kaynakların en iyi şekilde kullanılacağını ve refah artışı olacağını, böylelikle yoksulluğun azalması sonucunda kalkınma sürecinin ivme kazanacağını ileri sürmektedir (Güler, 1999: 18-33; Mert, 2006: 32-33). Kısacası Dünya Bankası suda kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliğini sorunların kaynağı olarak görmekte; dünya genelinde su kaynaklarının yanlış yapılanmasından, ziyan edilmesinden ve çevreye zarar vermesinden hükümetleri sorumlu tutmaktadır. Sorunların çözümü ve su kaynaklarının daha etkin yönetimi için Banka, piyasa güçlerinin verimliliğini arttıracak ve hükümetlerin vazgeçilmez rollerini yerine getirme kapasitelerini güçlendirecek dengeli bir politikalar bütünü ve kurumsal reformlar geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Günaydın, 2009: 42-43).

Dünya Bankası'nın hazırladığı çalışmalarda sıklıkla dillendirdiği temel iddialara göre, kent yoksulları çoğu yerde kamu şebekelerine bağlı değildir.

Şimdiki durumda bu hizmet onlar için erişilebilir bile değildir. Kamyonlardan damacaneler ile su alan bu kesimler suya pahalıya; ya da çoğu yerde günde 1-2 saat harcayarak ya da en az bir kilometrelik yoldan su taşıyarak ulaşabilmektedir. Bu nedenle yoksul kesimler, saptanacak bedellerin üç dört katını bile ödemeye razı olabilmektedir. Burada birkaç önemli sorunun altını çizmemiz gerekmektedir. Birincisi, kentlerin ezici çoğunluğunu oluşturan yoksullar, bu hizmetin asıl finansörleridir. Yatırım yükü, basit bir gerçek nedeniyle, sayılarının gücünden ötürü zenginlerden yoksullara binmektedir. Yine aynı basit gerçekten ötürü, yük büyük işletmelerden küçük işletmelere ve tarım üreticilerine kaymaktadır. Dünya Bankası, yoksulların susuzluktansa pahalı da olsa suya sahip olmayı istediklerini ileri sürmektedir. Oysa 1991-1992 yılında abonelikten çıkarılanların sayısında üç kat artış yaşanan İngiltere deneyimi bu iddiayı doğrulamamaktadır. İkincisi, yurt içi kesimler arasındaki bu dağılım sayesinde, ülke yoksullarının gelirlerine, ulus-aşırı şirketlerce el konulmuştur. Üçüncüsü, kârlı işletmeye ulaşmanın bir yolu “sürüm”dür. Şirketlerin kazancı, abonelerine çok satış yapmaya, tüketimi teşvik etmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Oysa su kaynaklarının kıtlığı gibi dev bir sorun vardır. Dolayısıyla, su kaynaklarının korunması ve rasyonel işletilmesi vazgeçilmez öneme sahiptir (Güler, 1999: 18-33; Mert, 2006: 32-33).

Avrupa Birliği

AB'nin su konusundaki yaklaşımını en somut olarak *Su Çevre Direktifi*'dir. Bu direktif, AB su yönetiminin ve su kaynakları yönetiminin çerçevesini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. *Su Çevre Direktifi*, 2000 yılında çıkarılmıştır. Suyun ticari bir meta olarak tanımlanmasıyla birlikte, AB geleneksel kamu yönetimi kurumları yerine yönetim kurumlarını önermektedir. Bunlar, Avrupa Çevre Komisyonu, Avrupa Birliği Su İnsiyatifi, Avrupa İçin Su Bilgi Sistemi ve Avrupa Akdeniz Su Bilgi Sistemidir. Suyun talep yönlü kurumsallaşması sürecinde, Türkiye için özel bir öneme sahip olan etkin küresel aktörlerden biri olan Avrupa Birliği üyelik sürecinde olan ülkelere “uyumlaştırma” adı altında *Su Çevre Direktifi*'ni dayatmaktadır. Böylelikle su politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda projelendirmeye çalışmaktadır. Direktifin 12. maddesine göre “üye ülkelerin birbiriyle entegre havza yönetimi zorunlu kılınmıştır”. Bu zorunluluk, anılan direktifle belirlenen su kaynaklarının geliştirilmesi, mevcut kaynakların daha etkin kullanılması, talep yönetimi, çevresel etkilerin giderilmesi şeklinde “olumlanan” su politikalarının arkasındaki gerçek niyeti ortaya çıkarmaktadır. Böylece bütünleşik havza yönetimi ile kaynakların kontrolü, kamunun temsilcisi olan devletin elinden alınarak, AB'nin eşgüdümünde sermayeye devredilmektedir (Özdiç, 2006; Günaydın, 2009: 44; Kayır, 2008: 35-36). Kısacası AB su politikalarının hedeflediği yol, suyun ticarileştirilmesi, su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve buna uygun hukuki ve yönetsel değişikliklerin yapılması yönündedir.

Dünya Ticaret Örgütü – Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)

Suyun sermaye tarafından küresel düzeyde kontrol altına alınmasına ve suyun metalaşmasına ilişkin en kapsamlı uluslararası sözleşmelerden biri 1994 yılında imzalanan GATS-Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasıdır (Güzelsarı, 2003; Acar, 2009). DTÖ'nün kuruluş aşamalarından biri olan GATS, uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel ilkeleri küresel düzeyde belirleyen bir anlaşmadır. Anlaşma tüm hizmet sektörlerini ve bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan tüm metaların üretimini serbestleşmeye açmaktadır. Yani, GATS hizmetler alanında hiçbir sektörü dışarıda bırakmamaktadır. Dolayısıyla, su ve atık-su hizmetlerini de ticari serbestleşme kapsamına almaktadır. Bir alt sektör olarak su ve atık su hizmetlerinin GATS anlaşmasına resmi olarak ilk dahil edilişi 2001 yılında Doha'da başlatılan DTÖ - Kalkınma Raundunda olmuştur (Yılmaz, 2009: 198-199).

GATS'ta hizmetler tanımından ne kastedildiğinin anlaşılması, gerek anlaşmanın özünü ve evrileceği yönü göstermesi, gerekse anlaşmanın kapsamına hangi hizmetlerin girdiğinin anlaşılması açısından önemlidir. GATS'a göre bir hizmetin uluslararası hizmete açılmasının tek sınırlaması, kamusal otoriteler tarafından yerine getirilen bir hizmetin ticari nitelik taşıması ve hizmet yerine getirilirken rekabetçi ortamın oluşmamasıdır. Bir hizmet alanında bu şartlardan sadece biri geçerli olduğunda bu alan GATS'ın kapsamında sayılmaktadır. Örneğin su alınıp, satılabilir bir meta mı? Piyasada rekabeti mümkün olan bir hizmet mi? Yanıt evet olmaktadır. Çünkü piyasada özel şirketler tarafından satışa sunulan şişe suları var; hepimiz de bu suyu kullanmak için para ödüyoruz. Dolayısıyla su hizmetleri GATS kapsamına alınmalı ve piyasaya açılmalıdır (Güzelsarı, 2003: 122). GATS anlaşmasındaki “su yatırım ve ticareti” başlığı altında: a) Erişilebilir su kaynaklarının kimin yönetim ve denetiminde olacağı, b) Kullanılabilir suyun hangi kanallarla tüketiciye ulaştırılacağına dair üretim, pazarlama ve dağıtım yetkisinin kimde olacağı, c) İçme suyunun üretim ve dağılımının kimin tarafından ve nasıl yapılacağı gibi hususlar piyasa ekonomisine terk edilmiştir (Yılmaz, 2009: 200).

Küresel Su Şirketleri

Dünyadaki su hizmetlerinin özelleştirilmesine talip olan çokuluslu şirketlerin en önemlileri Fransız ve İngiliz çokuluslu şirketleridir. Bunlar Fransız Lyonnaise des Eaux'a bağlı Suez, yine Fransız Generale des Eaux'a bağlı Vivendi (Generale des Eaux) ve Saur; Alman RWE ile ortak İngiliz Thames Water, Anglian Water, North West Water, Severn Trent'dir. Dünya üzerinde suyla ilgili her özelleştirme, su hizmetleriyle ilgili her ihale ve her imtiyaz devrinde bu iki ülkenin şirketlerine rastlamak mümkündür. Fransa'da nüfusun %75'ine, İngiltere'de ise %88'ine su hizmetleri özel şirketler eliyle götürülmektedir. Her iki ülkenin de su özelleştirmelerine ilişkin “ulusal”

politikaları, tecrübe, teknoloji ve sermaye birikimleri bulunmaktadır. Almanya su şirketleri ise su imtiyazcılığında Fransa ve İngiltere'ye göre oldukça geride kalmaktadır. Su hizmetleri Fransa'da %75, İngiltere'de %58 oranında özel sektör şirketlerince yürütülürken, bu oran Almanya'da %10 düzeyindedir. Ülkenin en güçlü su şirketleri kamu mülkiyetindedir. Berlin Eyaletinin su şirketi Berlinerwasser (BWB) dir (Mert, 2006: 25-39).

ABD'de ise Cumhuriyetçilerin aile şirketi olarak görülen ve Irak'ta etkin olan Becchtel bu alana yatırım yapan en büyük şirketlerdendir. Pazarın büyük bölümüne hâkim olan Avrupalı üç şirket, Avrupa ve Ortadoğu'da 121 milyon, Asya'da 57 milyon, Güney Amerika'da ise 34 milyon müşteriye hizmet satmaktadır. 2001'de su hizmetleri endüstrisi şirketlere 1 trilyon dolara yakın kâr getirmiş ve bu sektör ilaç/eczacılık sektörünü aşarak petrol endüstrisinin yarısı bir getiriyle, ikinci sıraya oturmuştur. Almanya, dünya genelinde su işletmeciliğinden çok finansman, proje ve yapım aşamalarında yaygın bir güç sergilemektedir. Bu özellik Türkiye'de net bir şekilde izlenebilmektedir. Almanya Şirketleri arasında Berlinerwasser ve Gelsenwasser, su işletmeciliğinden uluslararası piyasada ve bu arada Türkiye'de de kendilerine yer açmaya çalışmaları dikkat çekmektedir. Sadece bu şirketlerin hükümetlerle sözleşme yapmaları için aranan koşullar incelendiğinde dahi su politikalarının sermaye lehine nasıl yeniden düzenlendiğini görmek mümkündür. Bu koşullar; a) Sözleşmelerin hükümet garantili olması, b) Sözleşmelerde enflasyon, devalüasyon ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı koruma olması, c) Sözleşmelerin garantili bir yatırım getirisi olması, d) Tarifelerde otomatik artışlar bulunması ve bu artışların yetkisinin çok uluslu şirketlerde olması ve e) Sözleşmenin gerçek rekabetin bulunmadığı pazarlar için yapılması ve kontrolün çokuluslu şirketlerde olması gibi bir dizi koşul su şirketlerinin riskleri kamuya yükleyerek kâr oranlarını nasıl artırdıklarına işaret etmektedir (Mert, 2006: 22-39).

III. Su Özelleştirmelerinin Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Toplumsal evrim süreci içinde insan toplulukları hep suyun olduğu yerlerde yerleşmiş, varlıklarını sürdürmüş ve toplumsal gelişimlerini sağlamışlardır. İnsanlık bu günkü gelişmişlik düzeyini suya borçludur. Günümüzde su ekonomik, ideolojik ve stratejik araçlardan biri haline gelmiştir. Su ortak bir mülktür çünkü, tüm yaşamın ekolojik temelidir. Su insanlık tarihi boyunca ve çeşitli kültürler tarafından ortak mülk olarak yönetilmiştir. Pek çok topluluk suyu halen ortak mülk olarak yönetir, suya paylaşılan bir kamu malı olarak yaklaşıyor olmasına karşın su kaynaklarının özelleştirilmesi günümüzde ivme kazanmıştır (Shiva, 2003). Ercan'ın da vurguladığı gibi “artık yaşamın özü olan ortak kullanımlar- commons- (su, orman) sermayenin yeni birikim dinamiklerinin temel belirleyeni oldu, oluyor” (Ercan, 2011).

Dünyanın değişik bölgelerinde 1990 sonrası su özelleştirmelerinde muazzam ölçüde artış olduğu görülmektedir. Çokuluslu şirketler, telefon, gaz ve enerjiden sonra su sektörüne yönelmişlerdir. Su kaynaklarının tükenmesi ve kirlenmesi sonucunda oluşan “doğal kaynak pazarı” birçok firma için oldukça cazip bir yatırım alanı olarak görülmektedir. Sektördeki bu krizden sağlanacak kârın yanı sıra, firmaları bu alana yatırım yapmaya çeken bir unsur da, geleneksel para kaynakları dışında, Dünya Bankası gibi yatırım ve geliştirme bankaları ile çevre fonlarından kredi sağlanıyor olmasıdır. Çokuluslu şirketler genelde pazar alanlarını geliştirmeyi ve kâr oranlarını arttırmayı hedeflerler. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde kamunun yetkilerini azaltarak kendilerine pazar yaratma amacındadırlar. Devleti desantralize ederek kamu kesimi kurallarından kurtarmaya çalışırlar.

Dünya Bankası ve IMF gibi finans kuruluşları az gelişmiş ülkelerde finansal krizler sayesinde özelleştirme ve yeniden yapılandırma programları uygulattırmaktadır. Bu politikalar sonucunda ise çok uluslu şirketler yararına pazarın geliştirilmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de su ve kanalizasyon hizmetlerinin sağlanmasında Dünya Bankası yönlendiriciliğinde gerçekleştirilen uygulamalar, beraberinde su tarifelerinin yükselmesi sonucunu getirmiştir. Projelerin uygulandığı yerlerde su kayıp oranlarının azaltılmasında hedeflenen düşüşler gerçekleştirilememiş, su şirketleriyle belediye su ve kanalizasyon idareleri birbirleriyle davalık olmuşlardır. Bu davalar halen sonuçlanmamıştır (Çınar, 2008b: 51).

Günümüzde liberal politikalara bağlı sosyal devletin hızla çekildiği alanların başında kentsel altyapı hizmetleri alanı gelmektedir. Özellikle altyapı hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucunda hizmetin toplumsal ve sosyal içeriği, hizmetten kâr sağlamak şeklinde değiştirilmiş, vatandaş, müşteri yerine konulmuştur. Kentsel hizmetlerin kâr amacı güdülerek verilmesindeki sakıncalar, özellikle içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri bağlamında giderek kendini “su yoksulluğu/ yoksunluğu” olarak göstermektedir. Bu temel sorun, 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren talep odaklı politikaların uygulanmasını kolaylaştıran, suyu ekonomik bir mal olarak değerlendiren yeni politikaların hayata geçirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun anlamı, dünya üzerinde ortak mal niteliğindeki doğal kaynakların özel mallara dönüştürülmesi, doğal kaynakların giderek ticarileştirilmesidir. Bu politikalar, suyun ekonomik bir mal olarak benimsenmesini ve dolayısıyla fiyatlandırılmasını sağlamanın yanı sıra suyu bir insan hakkı, ortak mal ve hizmet olmaktan da çıkarmıştır.

Suyu uluslararası ve yerel sermayenin denetimine sokma potansiyelini taşıyan yönetim biçimleri, küresel kapitalizmin krizlerine çare bulma arayışlarının da bir uzantısı olarak gündeme gelmektedir. Suyu kamusal bir tekel olmaktan çıkartarak özel tekellerin denetimine sokma çabası, kapitalizmin ancak

daha da büyüyerek, kendisine yeni yatırım ve kâr alanları açarak var olma dinamiğinin halen sürdüğünü bir kere daha açıkça ortaya koymaktadır (Çınar, 2008b). Oysa su, tüm insanlar hatta tüm canlılar için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Bu sebeple suyun yönetimi ve nasıl yönetilmesi gerektiği tarih boyunca önemli bir konu olmuştur. Suyun iyi yönetilmediği ve iyi planlanmadığı toplumlarda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır (Çınar, 2009: 129).

Küresel ölçekte su hizmetlerindeki özelleştirmeler su fiyatlarındaki baskıları her geçen yıl daha da artırmaktadır. Malezya, Filipinler, Bolivya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye ve diğer birçok ülkede özelleştirmelerin olumsuz sonuçları ortaya çıkmış, su kaynaklarının korunması bir yana, su, parası olanın istediği gibi tasarruf ettiği bir metaya dönüşmüştür. Bunlar sonucunda, yoksul kesimlerin su hizmetinden dışlanmasına yol açan yüksek su tarifeleri önlenememiştir (Bkz. TMMOB, 2009: 66-68).

Meksika'da 1990'lı yılların başından itibaren su işleri özel sektöre açılmış ve bu sürecin hukuki altyapısını oluşturmak için en başta Anayasa değiştirilmiştir. Su ve kanalizasyon işleri tümüyle yerel yönetimlere aktarılmış ve bu yetki devrinden sonra Meksika su sisteminin %20'si on yıl içinde özelleştirilmiş, iki Fransız şirketi Suez ve Vivendi yanında bir de İngiliz şirketi United Utilities ile İspanyol Aguas de Barcelona Meksika'da pazarın yöneticileri durumuna gelmiştir. Sonuçta Meksika'da da su fiyatları muazzam oranlarda artmıştır. Şili'de 1981 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile su hakkını satın alanlar bu alanda sorumlu kamu idaresi olan Devlet Su Teşkilatı'ndan izin almadan su kullanım haklarının yerlerini ve şekillerini serbestçe değiştirme yetkisine sahip olmuştur. Bununla beraber şirketler, su kullanım hakkını satın aldıktan sonra herhangi bir vergi ya da ücret ödememişlerdir. Şili'de su piyasasını Suez elinde tutmaktadır ve DB'nin koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine %33 kâr payı Şili devletinin garantisi altındadır. Su fiyatlarında ise %41'den artış olmuştur.

Bolivya'nın Cochabamba Belediye Başkanı Amerikan şirketi olan Bechtel'in yan kuruluşu Aguas del Tunari konsorsiyum ile 40 yıllık su imtiyaz sözleşmesi imzalanarak şebeke işletme hakkı verilmiştir. Şirket su fiyatlarını %200 oranında artırmış, su faturalarını ödeyemeyen halk bunun üzerine bahçelerine kuyu açarak ya da yağmur suyu toplayarak, suyunu kendisi sağlamaya çalışmıştır. Fakat şirket, imtiyaz sözleşmesine dayanarak halkın kendi çabalarıyla elde ettiği suyun dahi ücretini almak için tahsilât memurları göndermiştir. %400'lere varan fiyat artışları ve şirketin kâr hırsıyla yağmur suyunu bile fatura etme talebi karşısında halk ayaklanmış, mücadeleler sırasında polisin açtığı ateş sonucu yaşanan ölüm toplumsal başkaldırını tetiklemiştir. Yapılan su savaşı ile Suez Bolivya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Tarihe Cochabamba Su Savaşı olarak geçen olay Bolivya halkı için büyük kazanımdır.

Endonezya'nın 220 milyon nüfusla ABD'den sonraki 7'nci yoğun nüfusa sahip olmasına rağmen nüfusun yalnızca %33'üne şebeke suyu sağlanmaktadır. Dünyadaki su kaynaklarının %6'sına sahip olması su şirketlerinin iştahını kabartmaktadır. Endonezya'da yeni anayasa ile su hakkı ticari bir hak şeklinde ifade edilmiş, yasa kabul edildikten sonra su tarifesine gereksinim neden gösterilerek su işletmecilerince suya erişim tarifeleri yükseltilmiştir. Su tarifesinin belirlenmesinde özel sektör de söz sahibidir. Jakarta'daki su hizmetlerini 10 yıldır Suez's Financial Engineering Şirketi yürütmekte ve su tarifeleri de her altı ayda bir otomatik olarak artmaktadır.

Güney Afrika Anayasası'nda halkların su hakkından faydalanma hakkı var denmesine rağmen 2003 yılında özelleştirme stratejileri hayata geçirmiştir. Güney Afrika'da yetkililerle Fransız su tekeli Suez arasında bir sözleşme imzalanmıştır. "Suyun Muhafaza Edilmesi" kapsamındaki bu sözleşmede, zenginlere suyu istediği kadar kullanma hakkı verilirken yoksul halklar için suyun muhafaza edilmesine yönelik hedefler bulunmaktadır. İlk uygulama bölgesi olan Johannesburg'ta hükümet bu projeyi uygulayabilmek için halk, alt yapının yenileneceği üzerinden ikna edilerek aboneler için kontrollü sayaç uygulamasına geçilmiştir. Böylece suyun tasarrufu değiştirilerek öde-kullan yani "paran kadar su" sistemi işletilmeye başlanmıştır. Ancak fakir halkın çoğunlukta bulunduğu Güney Afrika Cumhuriyeti'nde suya erişemeyen halk ayaklanarak özelleştirmelere karşı mücadele başlatmıştır. "Sayacı yok et suyun tadını çıkar" kampanyasıyla 20 bin abone sayaçlarını kırıp direk su sistemine bağlanarak suya erişim haklarını kullanmışlardır.

Filipin Hükümeti 1997 yılında şebeke suyu hizmetlerini sermayeye açmıştır. Yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip olan, doğu ve batı bölgesi olmak üzere iki bölgeye ayrılan Manila'da şebeke suyu hizmeti iki farklı şirkete verilmiştir. Doğu bölgesinde Ayala, Bechtel ve Mitsubishi ortaklığında kurulan Maynilad Water Services (MWS), batı bölgesinde ise Benpres ve Suez ortaklığında kurulan Manila Water Company (MWC) şirketlerine 25 yıl süreyle su hizmetleri devredilmiştir. MWS'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede fiyatlarda 4 kat, MWC'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede ise 3 kat artış yaşanmıştır. Avrupa Kıtası'nda İngiltere'de 1989 yılında su ve kanalizasyon hizmetleri özelleştirilmiş, bunun sonucunda suyun kalitesi yüzde 40 düşerken su fiyatları iki kat artmış, iki milyon kişi su faturası ödeyemez duruma gelirken evlerin suları kesilmiştir. Fransa'da da büyük şehirlerin su hizmetleri özelleştirilmiş, kırsal kesimde ve küçük yerleşim yerlerinde ise su hizmetleri hala kamu eliyle yürütülmektedir. Özel firmaların su fiyatları kamunun fiyatlarının yüzde 30 üzerindedir (TMMOB, 2009: 66-68).

Öte yandan su kaynaklarının özelleştirilmesinde su rüşveti durumuna sıkça rastlanılmaktadır. Hem Lesotho'da hem de Pakistan'da kişiler şirketlerden rüşvet almaktan suçlu bulunmuş fakat şirketler bu rüşvetleri ödemekten suçlu

bulunmamışlardır. Su sözleşmelerini almak için, SUEZ ve VIVENDI'nin ve yavru şirketlerinin yöneticileri hakkında rüşvet vermeye ilişkin olarak, özellikle gelişmiş ülkelerde birçok mahkûmiyet kararı verilmiştir. Dünya Bankası'nın kendi birimi tarafından yapılan araştırmada “çokuluslu firmaların *büyük ihtimalle* idari rüşvetler ödedikleri ve diğer firmalar gibi devleti ele geçirmeye çalıştıkları ve merkezi yurt dışında olan çokulusluların diğer firmalara göre kamusal fırsatları ele geçirmek için daha fazla komisyon ödedikleri saptanmıştır” (Shiva, 2003; Topçu, 2003).

Suda özelleştirme politikası yürüten ve su hizmetlerine özel sektör katılımının kamu-özel ortaklık modelleriyle artırılması gereğine işaret eden devletler, bu uygulamalar sonucunda rekabetçi bir su piyasasının oluşacağını, böylelikle su hizmetlerinin daha etkin yürütebileceğini, maliyetin ve su fiyatının düşeceğini öne sürmektedir. Oysa dünyada su özelleştirmeleri ile birlikte ortaya çıkan sonuçlar bu iddiaları geçersizleştirmiştir. Tablo-1'de de görüleceği üzere dünya genelinde belediye yönetiminde olan su hizmetleri, özel işletmelere göre hem daha ucuz hem de işletme maliyetleri daha düşüktür (Mert, 2006: 22). Dünyanın farklı yerlerinden seçilmiş örneklere ilişkin tüketici maliyetleri, belediye/özel sektör farkları ile birlikte verilmiştir. Tablo incelendiğinde, özel sektörün gerek işletme maliyetleri gerekse tüketici maliyetleri açısından belediye maliyetlerinin çok üzerinde olduğu görülecektir. Çek Cumhuriyetinde İngiliz Su Şirketi Welsh Water'ın, Çek SCVK şirketindeki %36'lık payıyla Güney Bohemya'nın su ve kanalizasyon işletmesini almasının ardından su fiyatları, 1995 yılında 1989 yılındaki fiyatlarına göre 24 kat artmıştır (Mert, 2006: 30).

Tablo-1 - Özel Sektör ve Belediye Yönetimlerinde Su Maliyetlerinin Karşılaştırılması (\$/m³)

Yer	Sektör	Tüketici Maliyeti	İşletme Maliyeti
Stockholm	Belediye	0,28	0,17
Manchester	Özel	0,91	0,40
Bristol	Özel	0,83	0,48
Göthenburg	Belediye	0,38	0,11
Kriklees	Özel	0,99	0,52
Hartlepool	Özel	0,73	0,35
Helsinborg	Belediye	0,42	0,42
Waverly	Özel	0,82	0,48
Wrexham	Özel	1,25	0,57
İsveç Ortalaması	Özel	0,36	0,23
İngiltere Ortalaması	Özel	0,93	0,48

Kaynak: *Emek Araştırma Dergisi*, Sayı:1999/1: 28

Su ve kanalizasyon hizmetleri, gündelik yaşamın vazgeçilmez en temel gereksinimidir. Su kaynaklarının kıtlığı ve altyapı tesislerinin yetersizliği ile karşı karşıya kalan ülkeler, yeni yatırım kaynaklarını arttırmak yerine, var olan kaynak ve altyapıyı en iyi şekilde işletmeyi tercih etmektedirler. Bu tercih

aslında, arz yönlü altyapı politikalarının yerini talep odaklı politikalara bırakmasıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre içme suyu ve kanalizasyon hizmetine erişebilen kentli nüfus oranına baktığımızda sağlıklı suya erişen nüfus oranı geçiş ekonomisindeki ülkelerde %97, sanayileşmiş ülkelerde %99'dur. Bu oran az gelişmiş ülkelerde %66'dır. Latin Amerika ve Karaibler'de %77, Afrika'da %38, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da %77, Asya ve Pasifik'te %63'tür. Dünya genelinde ise sağlıklı suya erişen nüfusun oranı %82'dir. DİE (şimdiki TÜİK) 1998 yılı verilerine göre Türkiye'de de belediye statüsündeki yerleşmelerde, nüfusun %90.26'sına sağlıklı içme suyu hizmeti sunulmaktadır. 1986 yılında Türkiye genelinde sağlıklı suya erişebilen nüfusun oranı %84'dür. 12 yılda %6.26 oranında bir iyileşme kaydedilmiştir (Mert, 2006: 31).

Türkiye'de Su Özelleştirmeleri, Dünya Bankası Projeleri ve Suda Fiyatlandırma Baskısı

Özellikle son otuz yıl içerisinde neoliberal içerikli su politikaları doğrultusunda hem uluslararası, hem de ulusal düzeyde su yönetim yapılarında değişiklikler söz konusu olmuştur. Türkiye'de de su yönetimi ticari ve piyasacı bir model doğrultusunda değiştirilme sürecine sokulmuştur. Türkiye'de su ve kanalizasyon hizmetlerinin sağlamlarında özellikle Dünya Bankası yönlendiriciliğinde gerçekleştirilen uygulamalar, beraberinde su tarifelerinin yükselmesi sonucunu getirmiştir. Projelerin uygulandığı yerlerde su kayıp oranlarının azaltılmasında hedeflenen düşüşler gerçekleştirilememiş, su şirketleriyle belediye su ve kanalizasyon idareleri birbirleriyle davalık olmuşlardır. Bu davalar halen sonuçlanmamıştır (Çınar, 2008b: 51).

Dünya Bankası'nın su ve kanalizasyon sektörüne yönelik kredi politikası diğer ülkelere benzer biçimde Türkiye'de de belli dönemlerde bazı değişiklikler geçirmiştir. 1970'li yıllarda öncelikli olarak fiziksel kapasiteyi geliştirmeye ağırlık veren Banka'nın kredi politikası 1980'li yıllarla birlikte su ve kanalizasyon idarelerinin oluşturulması kapsamında kurumsal yapılanmanın ticari esaslara göre değiştirilmesi hedefine yönelmiş ve bu kapsamda çeşitli projelere öncelik vermiştir. Bu hedefler doğrultusunda sübvansiyon uygulamaları azaltılırken, su tarifelerinin belirlenmesinde "karlılık esası" ön plana gelmiş, "kullanan öder" ilkesi içselleştirilmiştir. Dünya Bankası'nın temel politikası yerel yönetim aygıtının eylem alanında kalan içme suyu, kanalizasyon ve katı atık hizmetlerinin kamu hizmeti alanından çıkarılarak pazar alanına aktarılması; böylece ticari bir hizmet haline getirilmesidir (Güler, 1999: 49). Müşteri kavramı, ticari işletmelerin, verdiği hizmet üzerinden kar elde etmek amacıyla en yüksek düzeyde parasını almayı hedeflediği kitleyi ifade etmektedir. Kamu hizmetleri karşılığında alınacak bedelin hizmetin sürdürülmesi için gerekli maliyeti aşmayacak düzeyde tutulması gerekirken, su hizmetlerinin ticari bir zihniyetle yürütülmesi ve kâr elde etme amacının ön plana çıkması kamu yararı ile örtüşmemektedir (Kayır vd., 1999: 217-220). Dünya Bankası'nın su

sektöründe ilk finanse ettiği projelerin yıllara göre genel dökümü Tablo-2’de verilmiştir (Bkz. Topçu, 2006a: 289-290).

Tablo-2 Dünya Bankasının Türkiye’de Finanse Ettiği Su ve Kanalizasyon Projeleri (milyon dolar)

Proje Adı	Proje Durumu	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Kredi Tutarı	Proje Toplamı
Belediye Hizmetleri Projesi	Bitti	23.06.2005	30.06.2010	275	305.2
Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi	Bitti	14.04.1998	12.31.2004	13.1	24
Antalya Su Temini ve Çevre Sağlığı Projesi	Bitti	25.05.1995	30.06.2003	100	244.6
Bursa Su ve Çevre Sağlığı Projesi	Bitti	11.03.1993	30.06.2001	129.5	258.4
İstanbul Su Temini ve kanalizasyon Projesi	Bitti	01.12.1987	30.01.1998	218	-
İzmir Su Temini ve Kanalizasyon Projesi	Bitti	21.05.1987	Bilgi Yok	184	-
Ankara Kanalizasyon Projesi	Bitti	21.12.1989	28.02.1999	173	556.8
İstanbul Kanalizasyon Projesi	Bitti	27.05.1982	Bilgi Yok	8 8.1	-
İstanbul Su Temini Projesi	Bitti	27.06.1972	30.06.1981	37	-

Kaynak: Ferhunde Hayırsever Topçu (2006), “Suda Dış Kredi: İzmit Örneği”, Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, (Der), ‘Su Yönetimi’ Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri, Ankara: Memleket Yayınları, s.293

Dünya Bankası tarafından önerilen İstanbul Kanalizasyon Projesi kredisinin bir koşulu olarak gündeme gelen İSKİ modeli başlangıcından itibaren “kullanan öder” ilkesine dayalı bir ticarileştirme modeli olmuştur. Yeni modelde tarife belirleme yetkisi, vesayetten arındırılmış ve ticarileştirilmiştir. Bu kapsamda, önceleri belediye meclisinin aldığı tarife kararlarının, belediyenin bağlı olduğu en büyük mülki amirin onayına sunulması gerekirken; bu koşul İSKİ modeli için ortadan kaldırılmıştır. Tarifelerde ticarileşme, tarifeler yoluyla en azından maliyetin karşılanması ve kâr alınmasının zorunlu hale getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Tarifeler belirlenirken kâr payının %10’dan aşağı olamayacağı öngörülmüştür. Ayrıca yapılan bazı düzenlemelerle İSKİ tarafından gerçekleştirilecek alt yapı yatırımlarında Devlet İhale Kanunu’nun dışına çıkılmıştır. Bu yatırımlara ilişkin alım, satım ve ihalelerin yönetmelikle düzenlenmesi kabul edilmiştir. Böylece hizmetlerin doğrudan doğruya idare tarafından yerine getirilmesi yerine, değişik yöntemlerle özel girişimlere yaptırılabilmesinin önü açılmıştır. Kısacası İSKİ modeli su hizmetlerinin özelleştirilmesini, ticarileştirilmesini ve metalaştırılmasını kolaylaştıran bir özelliğe sahip olmuştur (Çınar, 2008b: 50; Güler, 1999).

1980’lerde İstanbul’da uygulamaya konan ve uygulama süreci içinde biçimlenen İSKİ modeli doğrultusunda, ticari esaslı su ve kanalizasyon yönetimi

modelinin diğer büyük kentlere yaygınlaştırma çabası ağırlık kazanmıştır.¹ Böylece büyük kentlerden başlayarak su ve kanalizasyon hizmetlerinin ticari esaslarla sağlanmasının önü açılmıştır. Su ve kanalizasyon idarelerinin kimi yatırımlarında uluslararası sermaye kullanılmaya ve çokuluslu şirketlerin yatırımlarına kanal açılmaya başlanmıştır. Geline aşamada kamusal ve dolayısıyla siyasal otoriteleri devreden çıkararak bir dizi anlaşma ve sözleşme ile su ve kanalizasyon sektörünün sermayeye devredilmesi dönemi başlamıştır.

Dünya Bankası'nın 1990'lı yılların başından itibaren izlediği kredi politikası, su ve kanalizasyon hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde doğrudan özel sektör katılımını sağlamayı ve bu kapsamda kredi verilen belediyelerin su temini ve kanalizasyon işlerinin işletiminin özel sektöre devrini amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, belediye ile özel şirket arasında kiralama sözleşmeleri yapılmıştır. Bu uygulamalar beraberinde pek çok sorunu getirmiştir (Güler, 1999: 49). Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 2000'li yıllar kamu-özel ortaklığı modelleri aracılığıyla su hizmetlerine özel sektör katılımını artırma girişimlerine tanıklık eder. Dünya Su Forumlarında ve Dünya Su Vizyonu'nda ortaya konulan suda tam maliyete göre fiyatlandırma, özel sektör yatırımlarını artırma ve teşvik etme, kamu yatırımlarını araştırma ile sınırlı tutma hedeflerinde de bu görülebilmektedir. Özel sektör mantığının ağırlıklı olması durumunda, tüm "paydaşlar/ortaklar"ın katılımının ve etkisinin eşit olması da beklenemez. Türkiye'de kamu mali finansmanından küresel mali kuruluşların finansmanına geçiş, kamu-özel ortaklıkları, su hizmetlerindeki fiyat artışları, akarsuların özelleştirilmesi gibi öneri ve uygulamalar, Dünya Su Konseyi tarafından ortaya konulan vizyon hedeflerinin uygulandığını göstermektedir. Su hizmetlerinin sunumu ve yönetimindeki mevcut ve olası değişiklikler dikkate alındığında, 2009'da yapılan İstanbul Dünya Su Forumu bu sürecin devam etmesini ve hızlanmasını sağlamıştır (Topçu, 2008: 53). Farklı coğrafyalarda, farklı toplumsal kesimlere mensup insanları ulvi bir amaç etrafında geliştirecek her türlü araç konusunda uzlaşılabilirliği önermesiyle yola çıkan Forum, özünde farklılıkları aşmayı değil devam ettirmeyi amaçlayan çözüm önerilerini tartışılmaz birer norm statüsüne taşımayı başarmıştır (Çelik, 2009: 94).

Dünya Bankası'nın kredilendirdiği projelerde dikkati çeken temel amaç şudur: Hizmetin özelleştirilmesi ve buna bağlı olarak ticarileştirilip kamu hizmeti alanından çıkarılması ve bu amaca ulaşmak için de yeni bir kurumsal yapılanmanın gerçekleştirilmesi. Bu kapsamda gündeme gelen en önemli projelere Bursa Su ve Hıfzıssıhha Projesi, Antalya Su ve Çevre Sağlığı Projesi,

¹ Örneğin, bu kapsamda 1989 yılında Ankara Kanalizasyon Projesi yapılmıştır. Bitiş tarihi 1998 olan proje Dünya Bankasının "başarısız" olarak nitelendirdiği projelerden biridir. Bankanın "başarısız" olarak nitelendiği bir başka proje Çukurova Kentsel Gelişim Projesidir. Bir başka "başarısız" bulunan proje İzmir Su Temini ve Kanalizasyon Projesidir. Dünya Bankası 1987 yılında 184 milyon dolar krediyle İzmir Su Temini ve Kanalizasyon Projesi gerçekleştirmiş ve proje 1995 yılında bitirilmiştir (Çınar, 2008b: 50).

Kayseri Atıksu Arıtma Tesisi Projesi, İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi, Çeşme–Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi örnek verilebilir (TMMOB, 2009: 61-66).

1995 yılına kadar Türkiye’de su ve kanalizasyon hizmetlerinde özel sektör katılımına dayalı bazı özelleştirme örnekleri uygulamaya konmuşsa da, henüz “yap-işlet devret”, “yönetim sözleşmesi”, “kiralama sözleşmesi” ve “imtiyaz devri” gibi modeller tam olarak uygulanmıyordu. 1995 yılında 100 milyon dolarlık Antalya Su ve Çevre Sağlığı Projesi söz konusu modellerin uygulanmasına geçişin önemli bir basamağını oluşturmaktadır. Antalya’da Dünya Bankası’nın yönlendiriciliğiyle su ve kanalizasyon hizmetleri özel bir işletmeciye kiralama yöntemi ile devredilmiştir (Bkz. Kayır vd, 1999). Yapılan uluslararası ihaleyle su ve kanalizasyon işletmesi 10 yıllığına Antalya Su İşletmeleri A.Ş (ANTSU)’ya geçmiştir. ANTSU’nun bütün hisselerinin sahibi durumuna gelen Suez Lyonnaise des Eaux uluslararası ekonomik alanda su konusunda uzmanlaşmış bir Fransız şirkettir. Antalya’da su ve kanalizasyon işletmesinin 10 yıllığına Antalya Su İşletmeleri ANTSU’ya geçmesinin ardından su fiyatları üzerinde baskılar artmaya başlamıştır. Su ve kanalizasyon hizmetlerinin fiyatlandırılmasında yıllar içinde büyük artış olduğu ve bu artışların tüketici gruplarına eşitsiz ve dengesiz dağıldığı görülmektedir. Bu durum özellikle meskenler aleyhine olmuştur. Turizm işletmelerinin fiyatlandırmada mesken kategorisi içine alınmış olması da gelir grupları açısından eşitsizliği artırmaktadır (Mert, 2006).

ANTSU uygulamaları sonucunda aylık su fiyatlarında %7’lik bir artış olmuş, 1996 yılında 21.000 TL olan bir metreküp suyun fiyatının 1999 yılı Kasım ayında 206.551 TL’ye yükselerek, 3 yılda %1000 zam yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca ANTSU, yapılacak olan inşaat ve teknoloji transferlerini de yerine getirmemiş ve toplum tarafından büyük tepkilere yol açmıştır (Kayır vd., 1999: 220). 2001-2002 yıllarında su fiyatları artış oranı %113’lere varmış, 2000-2004 yılları arasında ise fiyatlardaki artış oranı %357’lere ulaşmıştır. Şirketin su fiyatlarını artırma talebi hiç bitmemiştir. Şirket fiyat artış talebinin gerekçesi olarak alt yapı yatırımlarını ve işletme maliyetlerinin yükselmesini göstermiştir. Ardından Antalya Büyükşehir Belediyesi, 10 yıllık süre dolmadan 2002 yılında şirket ile yapılan sözleşmeyi feshetmek durumunda kalmıştır. Şirket konuyu uluslararası tahkime götürerek tazminat talebinde bulunmuştur (TMMOB, 2009: 61-62; Kayır ve Akıllı, 2006).

Uygulanan su tarifelerinin eşitlik ilkesini zedelediği görülmektedir. Büyük boyutlu yatırımlar gerekçe gösterilerek su birim fiyatı yüksek tutulmakta, su fiyatlarına aylık %7 zam yapılmakta, su sayaçları iki ayda bir okunmakta, kanalizasyon sistemi henüz çalıştırılmadığı halde atık su ücreti ve çevre temizlik vergisi adı altında kullanım bedeli alınmaktadır. Söz konusu uygulama tüm yerel halka büyük mali yükler getirmesinin yanı sıra gelir grupları dikkate alınmadan

yapıldığı için alt ve orta gelir grupları açısından adaletsizliği ve eşitsizliği arttırmıştır. Kimi zaman su tüketim miktarları üzerindeki değişikliklerle kimi zaman da kademe sayılarındaki değişikliklerle yeniden düzenlenen tarifeler, eşitsizliği daha da fazla derinleştirmiştir (Kayır vd., 1999: 215-216). Sonuç olarak, Antalya’da birçok yarar getireceği beklentisi ile başlatılan su ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi süreci, sorunlara çözüm getirmekten çok yeni sorunlar yaratmıştır.

İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi (İzmit Su Projesi) su tutma havzası, Yuvacık Barajı, arıtma tesisi, boru hatları ve pompa istasyonlarından oluşmaktadır. Projenin tasarlanması, yürütülmesi ve işletilmesi aşamalarında ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle Hazine verdiği ürün satın alma garantisi çerçevesinde iki yıl içerisinde (1999-2000) 387 milyon ABD doları tutarında su faturası ödemek zorunda kalmıştır. Üstelik bedeli ödenen su, herhangi bir şekilde kullanılmamıştır. Tesislerin işletme süresinin 15 yıl olduğu dikkate alındığında; yapılacak ödeme kalan yıllarda (18.01.2014 tarihine kadar) artarak devam edecektir (TMMOB, 2009: 62-63; Mert, 2008). Projenin en büyük sorunu yüksek maliyettir. YİD modelinde projenin toplam maliyeti üretilen malın (suyun) birim fiyatına aynen yansımaktadır. Buna modelin 15 yıllı sınırlı olması hususu eklendiğinde satılacak suyun birim fiyatı ortalama 4 ABD Doları gibi oldukça yüksek bir hale gelmektedir.² Projenin, benzer işlere oranla üç ilâ dokuz kat pahalıya mal olması, birim fiyatının yüksekliği, ihtiyaç olmaması nedeniyle satılamaması ve tüm risklerin kamu sektörü üzerinde kalması gibi olumsuzluklar yaşanmıştır (Mert, 2008). Öte yandan Dünya Bankası projelerinden Çeşme–Alaçatı projesi sonucunda da 2001 yılında içme suyunun metreküp atık su bedeli dâhil İstanbul’da 400.000, Ankara’da 330.000, İzmir’de 440.000 TL iken, bu suyu Çeşmeliler atık su bedeli hariç 1 milyon 100 bin liradan kullanmışlardır (Mert, 2008: 373-374; TMMOB, 2009: 62).

Türkiye’de nüfusun %99’u su hizmetini kamu kurumlarından almaktadır. Su hizmetlerinin özelleştirildiği kentsel yerleşmeler günümüzde az olmasına rağmen üzerinde durulması gereken bir durumdur. Antalya Büyükşehir Belediyesi su işletmesi özelleştirilmesi tekrar kamuya döndürülmüştür. Ancak İzmit Belediyeleri’ne toptan su satan baraj işletmeciliği devam etmektedir. Birçok şehrimizin su işletmeciliği ise ihale sürecindedir. Su işletmeciliği çoğu yerde kısmi olarak özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmeler sayaç okuma, istasyon bakımı gibi çeşitli parça işlerin ihale edilmesi şeklinde yapılmaktadır. Su ve

² Taraflar Arasında Uygulama ve Su Satış Anlaşmasının (USSA) imzalandığı 24.08.1995 tarihinde Türk Hukukunda henüz yerini almamış olan “Uluslararası Tahkim”e sözleşmede yer verilmek suretiyle hukuka aykırı bir düzenleme yapılmıştır. İzmit Büyükşehir Belediyesi’nin, kararname ile kendisine verilen denetim görevini yerine getirmemesi ve YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetlerin bedellerini tespit yetkisi kendisine ait iken Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile bu yetkiyi şirkete devretmesi sonucunda, şirket bu yetkiyi kullanarak yatırım ve işletme maliyetlerine yansıtılmaması gereken bazı giderleri su faturalarına yansıtması ve bunun sonucunda da garantör sıfatıyla Hazine tarafından yapılan ödeme miktarı usulsüz olarak yükselmiştir (Sayıştay, 2002; Mert, 2008).

kanalizasyon hizmetlerinde özelleştirme ve piyasalaştırma süreci 2000’li yıllarda artarak devam etmektedir. Örneğin, Ankara Büyükşehir Belediyesi sayaç okuma hizmetlerini taşeronlaştırmış ve sonrasında “kademeli su tarifesi” uygulamasına başlanmış, su tüketimine keyfi bir sınır koyulmuş; tesisat abonelerinin bu sınırı aşmaları durumunda, aşılan kısmı çifte tarifeden ödemeleri zorunluluğu getirilmiştir. 2007’den bu yana yaşanan susuzluk sonrasında suyun artık kolayca ulaşılabilecek doğal bir kaynak değil, bedeli ödenerek satın alınabilecek “ticari bir mal” olduğu düşüncesi benimsetilmeye çalışılmıştır. Kısacası su hizmetlerine yönelik yeni siyasal, ekonomik ve sosyal kararların alınması için uygun bir zemin yaratılmıştır. İdarece verilen su hizmetinde “kullanan öder ilkesi” daha da etkinleştirilebilmiştir (Ulusoy, 2009: 125-157). Öte yandan Bodrum-Güllük’te Belediye, içme suyu hizmetlerini Tepe-Afken Su Kanalizasyon (TASK) A.Ş.’ye 35 yıllığına devretmiştir. Edirne Belediyesi, mevcut içme suyu ve atık su ve şebekelerinin yönetilmesi ve işletilmesini kapsayan hizmetlerin imtiyaz hakkını 30 yıl süreyle ihaleye çıkarmıştır (TMMOB, 2009: 65). Suya kamu değeri haricinde piyasa malı bakışının yüklenmesi ile su hakkının yanında aynı zamanda sağlık hakkının da, suya piyasa tarafından biçilen değeri karşılayamayan insanlardan alınması demek olacaktır.

Sonuç

Son yirmi yıldır dünyada ve Türkiye’de suyun ticari bir meta olarak tanımlanmasına gerekçe olarak sunulan açıklamaların ortak paydasında “su kıtlığı” vurgusu yer almaktadır. Suyun kıt bir kaynak olduğu fikrini paylaşan yaklaşımlar suyun yönetilmesini ve dünyadaki su kaynaklarının kullanım oranlarının aşağı çekilmesi için de fiyatlandırılmasını zorunlu görmektedir. Bu yaklaşım küresel su yönetiminin temel aktörleri ile ulus-devletler ve yerel sermaye ve yerel sivil toplum örgütlerince paylaşılmaktadır. Özellikle son on yılda hem kentsel hem kırsal su hizmetleri ve su yönetimi alanına özel sektör katılımını içeren modellerin uygulamaları yoğunluk kazandığı ölçüde su hizmetleri alanına sermayenin etkinliğini katma arayışları da artmıştır. Özel sektörü su yönetiminin işleyişine ortak yapmaya çalışan çeşitli politika ve reform önerilerinin temelinde ise, su krizinin ancak suyun piyasa kuralları çerçevesinde yönetilmesi halinde ortadan kalkacağı iddiası bulunmaktadır. Bu iddia doğrultusunda, son yıllarda suyun metalaştırılması ve piyasalaştırılmasına yönelik neoliberal politikalara küresel düzeyde işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Çeşitli ülkelerde gündeme getirilen reformlarla, önceden kamusal hizmet anlayışı etrafında büyük ölçüde merkezi düzeyde örgütlenmiş olan su yönetiminin kurumsal yapılanmaları ya doğrudan ortadan kaldırılmak ya da kurumların işleyiş mantıkları dönüştürülmek istenmektedir. Bunun için, küresel düzeyde çokuluslu su şirketlerinin desteğiyle çeşitli girişimler ve platformlar oluşturulmaktadır.

1970’lerden bu yana su yönetiminde piyasalaşma ve dolayısıyla suyun

metalaşmasında Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, DTÖ gibi bir çok uluslararası örgüt rol oynamaktadır. Su yönetiminde öne çıkan bu yapıların belirlediği küresel su politikalarının belirleyiciliğinde; i) doğal bir hak olarak kabul edilen su piyasada satılabilir bir meta olarak kabul edilmekte, ii) kamusal bir hizmet olarak tanımlanan su hizmetleri ve yönetimi alanı, yönetsel, kurumsal ve hukuki açıdan yeniden yapılanmaktadır. Neo-liberal küreselleşme sürecinde, uluslararası kuruluşların baskılarıyla, sular üzerindeki kamu hizmeti tekeli zararlı ve israfçı gösterilmeye başlanmıştır. Su yönetimi tanımı değiştirilerek, yatırımlarla sınırlı olan haklar, mülkiyet, örgütlenme boyutlarını da içerecek şekilde genişletilmiş, su hizmetlerinin kamu elinden çıkarılıp piyasalaştırılmasının temelleri atılmıştır.

Suda özelleştirme politikası yürüten ve su hizmetlerine özel sektör katılımının kamu-özel ortaklık modelleriyle artırılması gereğine işaret eden devletler, bu uygulamalar sonucunda rekabetçi bir su piyasasının oluşacağını, böylelikle su hizmetlerinin daha etkin yürütülebileceğini, maliyetin ve su fiyatının düşeceğini öne sürmektedir. Oysa çalışmada incelenen sosyo-ekonomik sonuçların da gösterdiği gibi dünyada su özelleştirmeleri ile birlikte ortaya çıkan sonuçlar bu iddiaları geçersizleştirmektedir. Su gibi ortak kullanıma ve ortak tüketime konu olan mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi ve metalaştırılması, suyu toplumların geniş kesimleri özellikle de emekçiler için erişilebilir olmaktan çıkarmaktadır. Sadece insanlara değil aynı zamanda tüm canlılara ve çevreye ait olan suyun metalaştırılması, daha fazla suyun çıkarılmasına, şişelenmesine ve depolanmasına yol açacağı gibi aynı zamanda suya erişim ve su kıtlığı sorununu daha da derinleştirecektir.

Kaynakça

- Acar, E. (2009). "Suyun Akış Yönü Değişiyor: Kamudan Piyasaya", *18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform*, Necat Akyıldız vd. (Der.), Ankara: TODAİE Yayını.
- Ataay, F. (2007). *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması*, Ankara: Deki Yayınları.
- Çelik, F. E. Ç. (2009). "Su ve Atıksu Altyapı Yatırım Alanında Kamu Özel Ortaklığı Modeli", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 4 (10).
- Çınar, T. (2008a). "Kuraklık ve Kentsel Su Yönetimi Sorunu: Türkiye Örneği", *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23 (1), Ocak-Şubat, 10-19.
- Çınar, T. (2008b). "Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Model Ülkeler ve Türkiye Örneği", *Toplum ve Hekim*, 23 (1) Ocak-Şubat, 41-52.
- Çınar, T. (2008c). "Suya Erişim Hakkı", *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi*, TMMOB, Ankara: İnşaat Müh. Odası.
- Çınar, T. (2009). "Türkiye'de Su Yönetiminin Yapısal Değişimi", Barış Övgün, (Der.), *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598.

- Çulhaoğlu, M. (2002). "Kapitalist Özel Mülkiyetin Karşısında Kamusal Mülkiyetin Temelleri", *Doğruda Durmanın Felsefesi I*, YGS, İstanbul, 272-285.
- Ercan, F. (1998) *Eğitim ve Kapitalizm- Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*, İstanbul: Bilim Yayınları.
- Ercan, F. (2003). "Neo-Liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Yapısal Reformlar-I", *İktisat*, Sayı: 435, 3-9.
- Ercan, F. (2011). "HES'leri ve HES'ler Üzerinden Değişimi Anlamak", <http://bianet.org/biamag-cevre/23831-hesleri-ve-hesler-uzerinden-degisimi-anlamak>, İndirilme tarihi: 02.05.2011.
- Filho, A. S. & Johnston, D. (2008). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap.
- Görer, N. (2001). "İçmesuyu ve Kanalizasyon Sektöründe İzlenen Küresel Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10 (2).
- Gözübüyük, Ş. (1995). *Yönetim Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güler, B. A. vd. (Der.), (1999). *Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı*, Ankara: TODAİE.
- Günaydın, G. (2009). "Suyun Piyasalaştırılması, Küresel Tarım-Su İlişkisi", *Memleket, Siyaset Yönetim*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Güzelsarı, S. (2003). "Küresel Kapitalizmin 'Anayasası': GATS", *Praksis*, Sayı: 9, s. 117-142.
- Güzelsarı, S. (2009). "Kamu-Özel Ortaklığı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, (Der. Barış Övgün), Ankara: AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 43-78.
- Kayır, G. Ö. (2008). "Küresel Ölçekte Suyun Yönetimi", *Antalya Su Sempozyumu*, 08 Aralık 2007, Serkan Akıllı (Der.), Ankara: Kardelen Ofset, 2008
- Kayır, G. Ö., Kendir, H. & Hayırsever, F. (1999). *Su Hizmetleri Yönetimi, Antalya İncelemesi*, Birgül Ayman Güler (Proje Yöneticisi), Ankara: TODAİE Yayını.
- Kayır, G. Ö. & Akıllı, H. (2006). "Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme", Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç (Der.), *Su Yönetimi-Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Özdiç, H. K. (2006). "Avrupa Birliği'nde Su Politikaları", *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç (Ed.), Ankara: Memleket Yayınları.
- Mert, A. (2008). "IMF ve Dünya Bankası'nın Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları", *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi*, http://www.tmmob.org.tr/yayinlar/kitap_goster.php?kodu=186, İndirilme tarihi: 13.04.2011.
- Mert, A. (2006). *Kentsel Su Yönetimi*, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Petrol-İş. "Özelleştirme ve Türkiye." 2008. http://www.petrolis.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm, Erişim Tarihi: 30.01.2010
- Salihoğlu, S. (2006). "Küresel Su Siyaseti Nedir?", Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç (Der.), *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Savran, S. (1998). "Devlet Mülkiyeti: Toplumsal Mülkiyete Giden Yol", *Dünyada ve Türkiye'de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyum Bildirileri*, Ankara:

TMMOB- EMO.

- Sayıştay Başkanlığı, *İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi Hakkında Sayıştay Raporu*, 2002. <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/rapor3.asp?id=28>.
- Shiva, V. (2003). *Su Savaşları, Çev. Ali Kerem*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- TMMOB (2009). *Küresel Su Politikaları ve Türkiye*, Ankara: TMMOB Yayını.
- Topçu, F. H. (2003). "Suda Neler Oluyor? Çokuluslu Şirketler ve Özelleştirmeler 2002", Emek Araştırma Dergisi, 1(9).
- Topçu, F. H. (2006a). "Suda Dış Kredi: İzmit Örneği", Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, (Der), 'Su Yönetimi' *Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Topçu, F. H. (2006b). "ÇALBİR Çeşme ve Alaçatı Belediyeleri Kredi Birlik Süreci" *Su Hizmetleri Yönetimi, Antalya İncelemesi*, Memleket Yayınları.
- Topçu, F. H. (2008). "Marakeş'ten İstanbul'a Dünya Su Forumları", *Antalya Su Sempozyumu*, 08 Aralık 2007, Serkan Akıllı (Der.), Ankara: Kardelen Ofset.
- Yıldız, D. (2008a). "Su Kaynaklarının Planlanması, Geliştirilmesi ve Yönetilmesi" (Küresel, Bölgesel ve Ülkesel Bakış), *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23 (1).
- Yıldız, D. (2008b). "Ülkemizdeki Su Kaynakları Yönetimi Kurumsal Yapısı ve Geleceği", *Antalya Su Sempozyumu*, 08 Aralık 2007, Serkan Akıllı (Der.), Ankara: Kardelen Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2008). "Dünya Bankası ve Su Politikası", *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23 (1), Ocak-Şubat.
- Yılmaz, G. (2009). *Suyun Metalaşması Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir mi?*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Ulusoy, C. K. (2009). "Metropolitan Alanlarda Su Yönetimi Sorunu: Ankara Örneği", *Memleket Siyaset Yönetim*, 4 (10), 125-157.
- Üstün, B. (2009). "Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu Açılış Konuşması", *İktisat Dergisi*, 508-509-510.